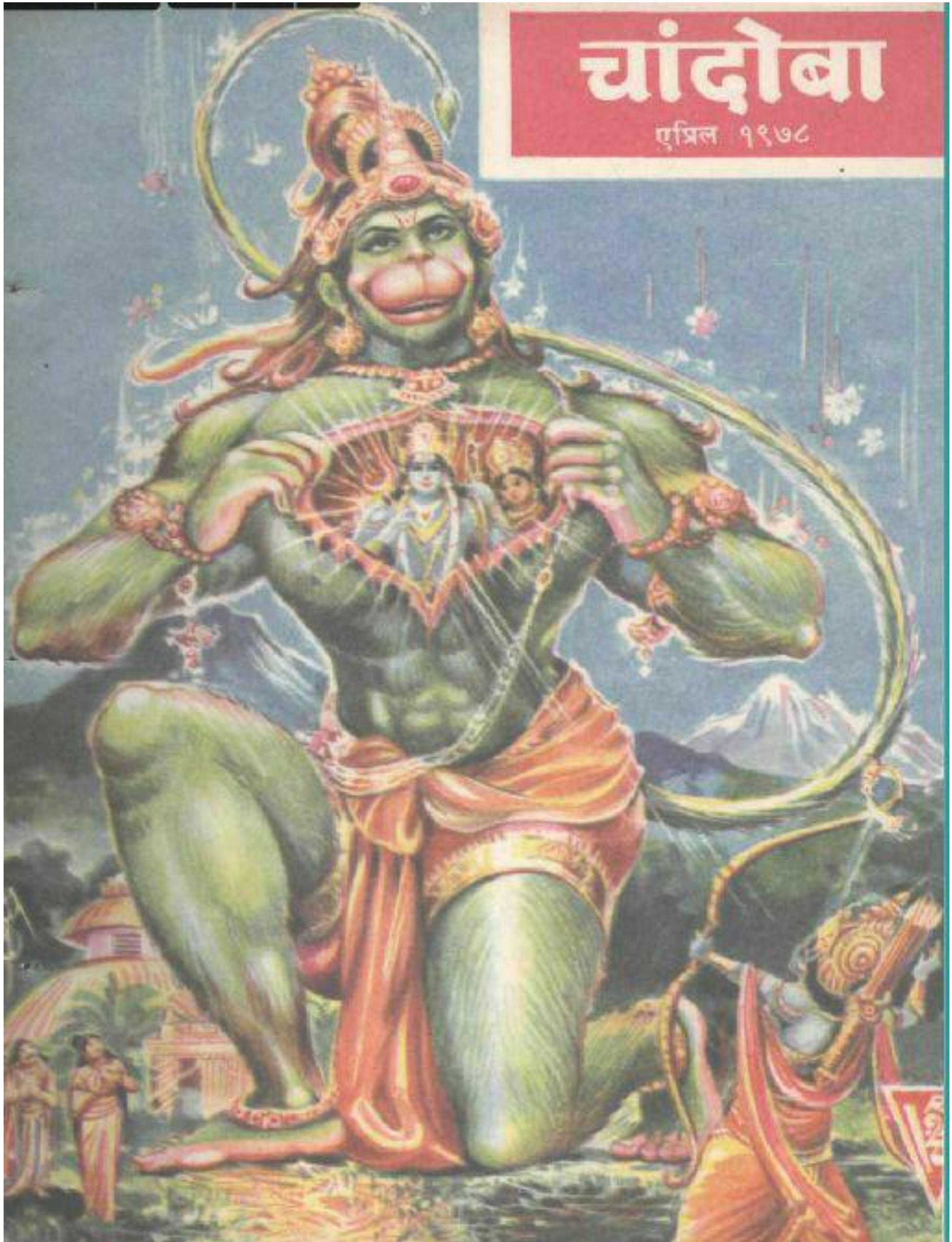

चांदोबा
एप्रिल १९७८

अमरवाणी

न ह्यतो धर्मचरण
किंचि दस्ति महत्तरम्
यथा पितरि शुश्रुषा
तस्य वा वचन क्रिया ॥ १ ॥

[वडिलांची (पित्याची) सेवा आणि त्यांच्या आज्ञेचे पालन ह्यांहून थोर धर्माचरण नाही.]

अस्माकं च कुले पूर्व
सगर स्वाज्ञया कितु:
खर्नभि स्सागरै र्भूमि
मवाप्त स्सुमहा न्वध: ॥ २ ॥

[प्राचीन काळी "आमच्या" सूर्यवंशात सगराच्या आज्ञेप्रमाणे पृथ्वी खणून त्याची मुले मृत्युमुखी पडली.]

जमदग्न्येन रामेण
रेणुका जननी स्वयं
कृत्ता परशु नारण्यं
पितुर्वचन कारिणा ॥ ३ ॥

[जमदग्नीचा मुलगा परशुराम याने पित्याच्या आज्ञेने अरण्यात आपली आई रेणुका हिचा परशुने वध केला.]

कावळा आणि घुबड

[५६]

त्यानंतर अरिमर्दनाने प्राकारकर्ण याचे मत विचारले.

प्राकारकर्ण म्हणाला–"प्रभो, या कावळ्याचा वध करू नये. आपण याचे रक्षण केले तर हा आपला आप्त मित्र होऊन आपला एक उत्तम सल्लागार म्हणून काम करू शकेल. आपल्या मित्राकडे तो पुढे कधी आपला शत्रू होऊ शकेल या दृष्टीने पहावे, ही राजनीती आहे. 'राजकुमाराच्या पोटात साप' या कथेवरून हीच गोष्ट तर शिकायला मिळते!"

"कोणती गोष्ट ती?" असे अरिमर्दनाने विचारतां प्राकारकर्ण सांगू लागला :

एकदां देवशक्ती नावाचा राजा एका देशावर राज्य करीत असे. त्याला एकच मुलगा होता. तो युवराज होता. त्याच्या पोटात एक साप शिरला असल्या कारणाने तो दररोज अशक्त होत गेला. देवशक्ती राजा त्यामुळे फार दु:खी होता. तो प्रत्येक देवळात जाऊन त्या देवासमोर मुलाच्या पोटातला साप काढून टाकण्यासाठी नवस करी. आपल्या मंत्र्यांच्या सल्ल्याप्रमाणे त्याने आपल्या मुलाचे शेजारच्या देशाच्या राजकन्येशी लग्नसुद्धा करून दिले.

ही राजकन्या फार हुशार होती. एके दिवशी ती बाहेर गेली. परत येत असता तिने पतीला सापाच्या बिळावर डोके ठेवून झोपला असल्याचे पाहिले. राजकुमाराच्या पोटातला साप राजकुमाराच्या तोंडा बाहेर तोंड काढून बाहेर पहात असलेला दिसला. त्याच वेळी बिळातल्या सापाने सुद्धा तोंड बाहेर काढून पाहिले.

बिळातला साप राजकुमाराच्या पोटातल्या सापाला म्हणाला–"मित्रा! त्या

सुंदर राजकुमाराच्या पोटात शिरलास का?" राजकुमाराच्या पोटातला साप म्हणाला–"होय रे मित्रा! तू आपल्या बिळात मोहरा भरलेले हंडे लपवून नाहीस का ठेवलेस?"

"मूर्खा! काळ्या मोहोऱ्या, तांबड्या मिर्च्या आणि ओव्याचा काढा करून प्याल्यावर तुझा कपाळमोक्ष होईल!" असे बिळातला साप म्हणाला.

"उकळते पाणी तुझ्या बिळात टाकले तर तुझा कपाळमोक्ष होणार नाही का रे, मूर्खराजा!" पोटातला साप म्हणाला.

राजकन्येने सापांचे हे संभाषण ऐकले आणि बिळातल्या सापाने सांगितल्याप्रमाणे काढा तयार करून पतीला प्यायला दिला. पोटातला साप मरून बाहेर येऊन पडला. त्यानंतर तिने बिळात उकळते पाणी ओतून त्या सापाला ठार केले आणि बिळातले हंडे काढविले.

अशातऱ्हेने अरिमर्दनाने आपल्या पांचही मंत्र्यांचे सल्ले ऐकले आणि बहुमताप्रमाणे वागायचे ठरविले. आपला सल्ला स्वीकार न केल्याचा राग आल्यामुळे रक्ताक्षी म्हणाला–"मित्र हो! तुम्ही जो सल्ला महाराजांना दिला आहे तो त्यांना मृत्यूदंडाहूनही क्रूर आहे. तुमच्यामुळे महाराज मागील एका गोष्टीतल्या सुतारासारखे फसले आहेत."

"कोणती ती कथा?" असे अरिमर्दनाने व त्याच्या मंत्र्यांनी विचारल्यावर रक्ताक्षीने गोष्ट सांगितली ती अशी :

एक सुतार होता. त्याची बायको वाईट चालीची बाई होती. ती गोष्ट सर्व गावाला माहीत होती. चार चौघांच्या तोंडी ते ऐकल्यावर सुताराला खात्री करून घ्यावेसे वाटले.

तो आपल्या बायकोला म्हणाला–"पहा ग! मी उद्या दूरच्या एका गावी निघतो आहे. मला परत यायला काही दिवस लागतील." ते ऐकून त्याच्या बायकोला फार आनंद झाला. तिने वाटेत फराळासाठी त्याला निरनिराळे खाद्यपदार्थ व मिष्टान्ने तयार केली.

दुसऱ्या दिवशी नवरा निघाल्याबरोबर त्याची बायको छान नटून तिचा देवदत्त नावाचा जो प्रियकर होता त्याच्या घरी जाऊन म्हणाली–"माझ्या पाठीशी लागलेलं भूत, माझा नवरा, परगावी गेला आहे. रात्री तू माझ्या घरी आलास तरी आपल्याला कोणतीच भीती किंवा काळजी करण्याचे कारण नाही."

सुतार दिवसभर गावाला लागून असलेल्या जंगलात फिरत राहिला आणि काळोख पडल्यावर मागच्या दाराने बायकोची नजर चुकवून घरात शिरला व पलंगाखाली लपून राहिला.

त्यानंतर काही वेळाने त्या पलंगावर घातलेल्या गादीवर देवदत्त येऊन बसला. मग सुताराची बायकोसुद्धा येऊन बसली. बसताच तिचा उजवा पाय पलंगाखाली लपलेल्या सुताराच्या अंगाला लागला. आपला नवरा आपली परीक्षा घेण्यासाठीच पलंगाखाली बसला असल्याचे ओळखून ती देवदत्ताला म्हणाली–"हे काय रे, मी पतिव्रता आहे, तुला माहीत नाही का?"

"तरमग तू मला कशासाठी बोलाविलंस?" देवदत्ताने तिला विचारलं.

"मी दररोज कालिका देवीची पूजा करते. आज देवी मला म्हणाली–'तुझा नवरा सहा महिने बाहेर जातो आहे तेव्हा पतीच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा धोका होऊ नये व तुला वैधव्य येऊ नये असे वाटत असेल तर तुला स्वतःच्या पातिव्रत्याचा त्याग करावा लागेल" मला पातिव्रत्यापेक्षा पतीच मोठा वाटतो. म्हणून मी आपले अमूल्य असे जे पातिव्रत्य ते तुझ्या चरणी अर्पण करण्यासाठी तुला बोलाविले." असे ती कुलटा म्हणाली.

ते ऐकून बिचारा सुतार फसला. त्याला वाटू लागले 'लोकच मूर्ख! माझ्या बायकोसारख्या पतिव्रतेविरुद्ध त्यांनी केवढे मोठे कुभांड रचलं?' असा विचार करून त्याने उठुन तिची क्षमा मागितली.

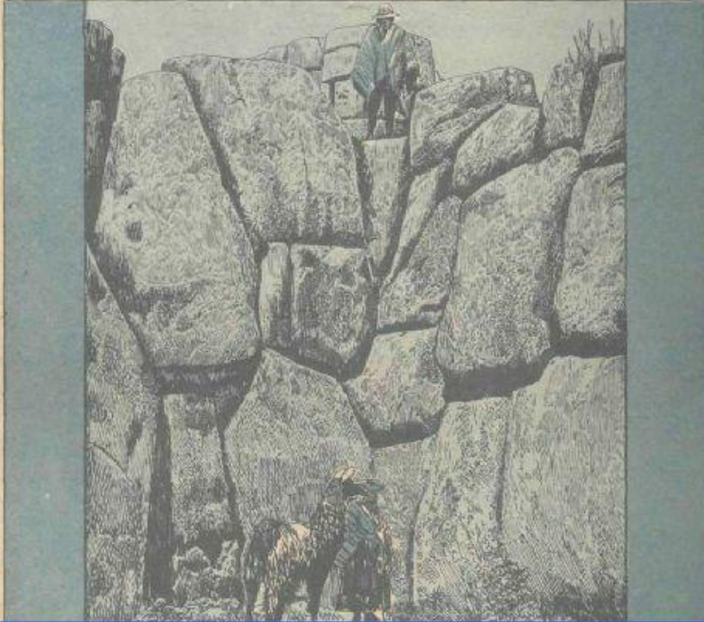

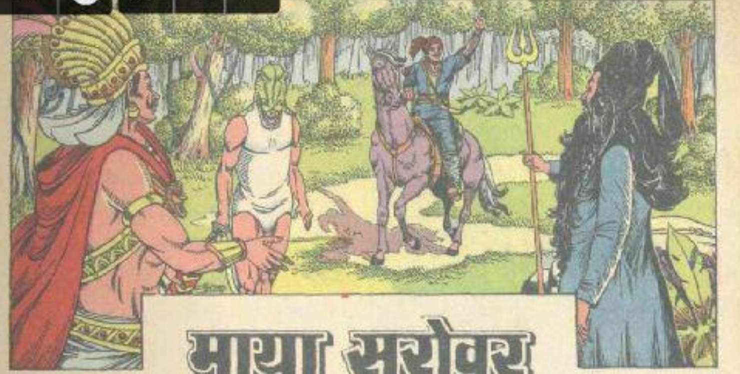

१९४. असभ्य असूनही समर्थ!

पेरु या दक्षिण अमेरिकेतील कुज्कोक भागातील डोंगरात आश्चर्य चकित करून सोडणारा असा किल्ला बांधणारे आदिवासी आहेत. चित्रात दिसत असलेल्या कोटाचे दगड १५ ते २० फूट लांबीचे आहेत. दगडांच्या मध्ये कोणत्याही तऱ्हेचा गारावगैरे सुद्धा नाही. दोन दगडांच्या मध्ये चाकू किंवा 'ब्लेड' देखील शिरणे शक्य नाही. हा किल्ला बांधणाऱ्यांना लोखंडाचा शोध लागलेला नव्हता. दगडाचीच् आयुधे आणि वेलांचे दोरखंड होते. अशी मागास उपकरणेच त्यांनी वापरली होती.

माया सरोवर

[२६]

[नरभक्षक जातीच्या लोकांना मायासरोवरेश्वर सापडला. त्या वेळी त्या जागी सिद्धसाधक आला. आपल्या मालकाच्या रक्षणार्थ मकरकेतूने साधकाचा दास जलवृक राक्षसाला जखमी केले. नरभक्षक त्या सर्वांना धरून नेण्याच्या प्रयत्नात असता सर्वांनी एक जुटीने त्यांच्यावर उलट हल्ला केला. त्याच वेळी काही घोडेस्वार आले. पुढे–]

सिद्धसाधकाने आपले तीक्ष्ण शूल माया सरोवरेश्वराच्या छातीजवळ ठेवल्या-बरोबर माया सरोवरेश्वर भयभीत होऊन थरथर कापू लागला. म्हणाला–"हा मात्र अन्याय आहे, अधर्म आहे! कोणी शूर पराक्रमी कधी आपल्या शत्रूला तो संकटात असता असा वध करण्याचा प्रयत्न करील का?" ते ऐकताच साधकाने आपले शूल मागे घेऊन जमिनीवर टेकून उभे धरले व म्हणाला–"मी वीर पराक्रमी आहे. तर काढ तलवार पाहतो, मी तुझे शौर्य."

माया सरोवरेश्वर तलवार उपसायला निघाला, परंतु थांबून आपला अनुयायी मकरकेतू याच्याकडे त्याने सहेतुक पाहिले. तितक्यात घोडेस्वार तेथे आले. त्यांचा नायक घोड्यावरून खाली उतरला. सिद्धसाधक थोडासा रागानेच म्हणाला–

कोण रे तू? आमच्या भांडणात मध्ये बोलायला कशासाठी आला आहेस?"

घोडेस्वाराचा नायक त्या प्रश्नाकडे दुर्लक्ष केल्यासारखे दाखवून, पण त्याच बरोबर वनमाणसाला व जलग्रहाला पाहून थोडासा भ्याल्यासारखा होऊन म्हणाला– "मी कोण, कोणाच्या सांगण्यावरून आलो हे यापूर्वी तुम्हांला अडविताना उच्चारलेल्या माझ्या शब्दावरून तुम्हांला कळायला हवं होते!"

"तू काय म्हणून आम्हांला धमकी दिलीस, ते मी नाही ऐकलं. मी हा पाण्यातला पक्षी समोरून पळून जाऊ नये या प्रयत्नात होतो. म्हणून पत्ता विचारतो आहे, या घोड्यांवर की खेचरांवर बसून मध्ये बोलायला आलेला तू कोण?" सिद्धसाधक म्हणाला.

त्या प्रश्नाचे तावडतोब उत्तर न देता घोडेस्वारांचा नायक सिद्धसाधकाकडे जास्त खोल नजरेने पहात म्हणाला–"ओहो, तूच होय? तू सिद्धसाधकच नाही का? काही दिवसांपूर्वी हिरण्यपूरला जंगलाच्या पाहरेकऱ्याचे डोके उडविण्याच्या अपराधाखाली आणखी एका बरोबर तुला महाराजांसमोर आणून उभे केले होते, होय की नाही?"

"मी कोण हे तुला कळले व तू कोण हे काहीसे मला आठवले, पण तुझे नाव मात्र कळले नाही." साधक म्हणाला.

"माझे नाव वीरसेन. महाराजांच्या दोघां मुलांचे अपहरण झाल्यावर त्यांच्या शोधार्थ तू निघालास तेव्हा तुझ्याबरोबर निघालेला जयशील कोठे आहे?" वीरसेनाने विचारले.

"तो जयशील हंसांच्या रथात बसून आकाशात कोठेतरी उडत असेल. बरं तर तू जरा बाजूला हो. शूरासारख्या फुशारक्या मारणाऱ्या या भित्र्या पाण्यातल्या पक्ष्याला वाटेला लावतो आधी." असे म्हणत सिद्धसाधकाने आपले शूल सावरले.

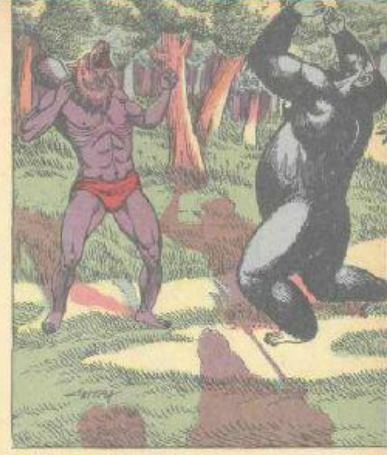
"मी येथे रक्तपात होऊ देणार नाही!" असे म्हणत वीरसेनाने आपल्या घोडेस्वारांना पुढे येऊन दोघांच्या मध्ये उभे रहायला सांगितले.

घोडेस्वार तलवारी उपसून आपल्या जवळ येऊन उभे राहलेले पाहून सिद्धसाधक त्यांच्या नायकाला म्हणाला–"आपल्या चारीबाजूला कित्येक दिवसांपासून खायला न मिळाल्यामुळे भुकेने कासावीस झालेले नरभक्षक जातीचे लोक आहेत. पाहिजे तर पापणी लवायच्या आत मी तुला आणि तुझ्याबरोबर आलेल्या घोडेस्वारांना ठार करून त्यांच्यासमोर टाकू शकेन. परंतु त्यामुळे नरभक्षकांचाच फायदा होईल, इतर कोणाचे ही हित होणार नाही."

"कोणाचे हित होईल की अहित याची मला गरज नाही. प्रथम तुम्ही सर्व जवळच कनकाक्ष महाराज स्वत: येऊन उतरले आहेत. तिकडे चला पाहू.." वीरसेन म्हणाला.

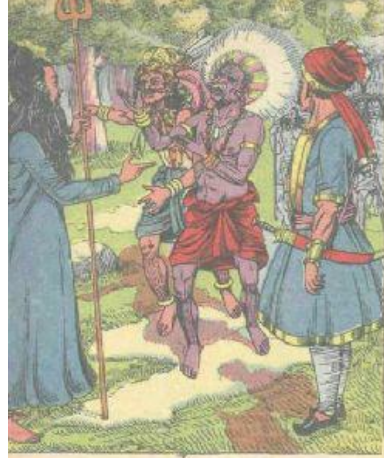
सिद्धसाधक ते ऐकून डोळे वटारून वीरसेनाकडे पहात म्हणाला–"हा हुकूम आहे की विनंती? मी या पृथ्वीवर एका महाकालाच्या हुकुमाशिवाय इतर कोणाचा हुकूम मानीत नाही."

आपला मालक नवीन आलेल्या माणसाशी रागाने बोलत आहे हे ओळखून जलवृक राक्षसाने दगडाची गदा खांद्यावर ठेवून आणि जोराने एकदा जमिनीवर पदाघात करून हुंकार केला. त्या पाठोपाठ

वनमाणूस त्याचा जणू प्रतिध्वनीच काढीत ओरडला. त्या भयंकर प्राण्यांना पाहून व त्याहून जास्त भयंकर त्यांचे ओरडणे ऐकून एका घोडेस्वाराचा घोडा बुजला आणि मागच्या पायांवर उभा राहिला आणि त्याच्या पाठीवरून घोडेस्वार खाली आदळल्यावर दूर पळून गेला.

हे सर्व पाहून वीरसेन स्वत: भयकंपित होऊन सिद्धसाधकाला म्हणाला–"अहो, तुम्ही सुद्धा माझ्यासारखेच हिरण्यपूरचे नागरिकच आहांत नाही का? तेव्हा तुम्ही महाराजांच्या दर्शनासाठी कां येऊ नये?" असे थोडे वांकून नमस्कार करीत वीरसेन साधकाला म्हणाला.

ते ऐकून साधक आनंदाने फुलून गेला व म्हणाला–"तसे म्हणतोस होय? ठीक आहे तर! मी महाराजांकडे येतो, चल तर! या सर्व नरभक्षकांना आणि सरोवरांतील या दोघां दुष्टांना सुद्धा त्यांच्याकडे घेऊन गेले पाहिजे." असे म्हणत त्याने चारीबाजूला पाहिले, परंतु माया सरोवरेश्वर किंवा मकरकेतू दोघांपैकी कोणीच दिसले नाहीत. तेव्हां आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला–"कोठे गेले हे दोघे? एकदम अदृश्य कसे काय झाले?"

नंतर नरभक्षककडे वळून "ते पळून जात आहेत हे मला कां नाही सांगितलेत? ते जिवंत मिळेपर्यंत तुम्ही दोघे माझे कैदी." असे बिबळ [illegible] मांत्रिकाला सांगून सिद्धसाधक जलवृकाला म्हणाला–"जलवृका! त्यांना एका घोड्या-वर घालून छांन बांधून आण."

जलवृक धावत गेला आणि म्हाताऱ्या मांत्रिकाला धरून, एक घोडेस्वार घोड्या-वरून खाली उतरण्याच्या आधीच त्याला जोराने धक्का देऊन खाली ओढून घोड्याच्या पाठीवर त्या दोघांनाघट्ट आवळून बांधले.

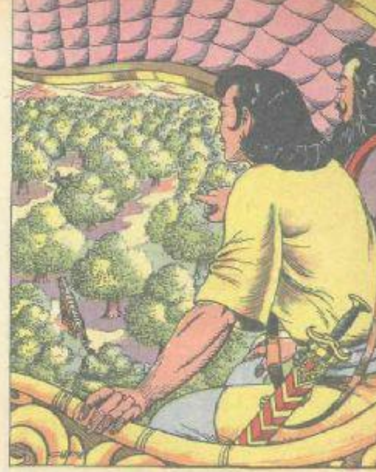
ते काम संपल्यावर सिद्धसाधक वीर-सेनाला म्हणाला–"आतां तू वाट दाखवा-यला पुढे चल. कनकाक्ष महाराजांच्या दर्शनाला जाऊ या." असे म्हणत त्याने आपले वाहन वनमाणसाला खुणावले. नर-भक्षक पुढाऱ्यांना कैद केल होते म्हणून त्या जातीचे लोक पुढे काय करावे या विचारात असतां त्यांना साधक म्हणाला–"अरे माण-सांना खाणाऱ्या क्रूर माणसांनो! तुमचे लोक त्या तलावातल्या पक्ष्याच्या आणि त्याचा चाकर मगरीचं तोंडवाल्याच्या शोधार्थ गेले आहेत. त्यांना आणल्यावर त्या दोघांच्या अंगाला थोडी जरी जखम लागली तर तुमच्या नायकाला व त्या मांत्रिकाला प्रथम मी आपल्या वनमाणसासमोर फराळ करा-यला टाकीन आणि नंतर तुमची सर्वांची रानटी श्वापदांसारखी शिकार करीन." असे म्हणत [illegible] आपटून सर्वांना दटावले.

नरभक्षकांनी आपले तोंडदेखील उघडलं नाही. दीन मुखाने ते आपल्या नायकाकडे आणि मांत्रिकाकडे पहात राहिले. ते दोघे घोड्याच्या पाठीवर तडफडत ओरडत होते. "हे देवा! तू या माणसांना आहार म्हणून पाठवून आमचेच प्राण जायची वेळ आली की रे! आमचं रक्षण कर!"

घोडेस्वारांचा नायक त्यांना तलवार दाखवून गप्प करीत आपल्या सर्व अनुयायांना बरोबर घेऊन कनकाक्ष महाराज उतरले होते त्या बाजूला निघाला. त्यांच्या पाठी-मागून वनमाणसाच्या खांद्यावर बसून सिद्धसाधक निघाला.

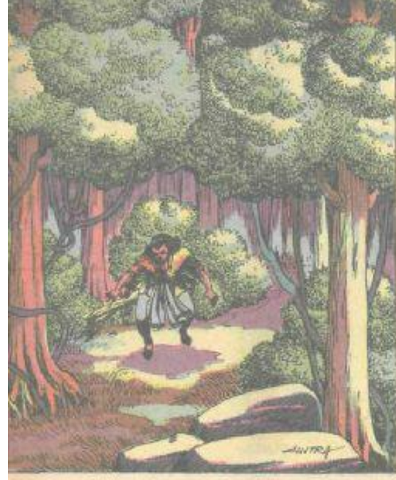
त्याच वेळी जंगलातल्या आणखी एका भागात हंसरथात बसून जाणाऱ्या जयशीलला व त्याच्या बरोबरच्या इतरांना अकस्मात एका जागी वाघ पाठीस लागलेली एक स्त्री दिसली. ती स्वत:ला वांचविण्यासाठी झुडपाच्या आड त्याच्या चारीबाजूला धावत पळत होती व मध्येच एखादी झाडाची फांदी आली तर ती धरून वर चढून स्वत:ला वांचविता येते का पहात होती.

हंसरथात बसून खालच्या अरण्यात लक्षपूर्वक पहात असलेल्या वैद्यदेव नावाने

ओळखल्या जाणाऱ्या देवशर्माला सर्वांत आधी ते दृश्य दिसले. क्षणभर ते दृश्य पाहून तो अवाकच झाला. भयकंपित होऊन त्याने शेजारीच बसलेल्या जयशीलला त्याचा खांदा हालवून ओढून म्हटले–"जयशीला! त्या मुलीला पाहिलंस का? तिच्या पाठीस वाघ लागला आहे! तीच कांचनमाला, माया सरोवरेश्वराच्या नोकरांनी अपहरण करून नेलेली कनकाक्ष महाराजांची राज-कन्या! आतां काय करायचं रे?"

जयशीलने देवशर्माने दाखविलेल्या बाजूला पाहिले व लगेच उभा राहिला आणि रथ चालविणाऱ्याला म्हणाला–"अरे, लगेच रथ खाली उतरव!"

अंगरक्षकाने खाली वांकून पाहिले व तेथे उंच झाडांची गर्दी पाहून म्हणाला– "अहो! येथे खाली उतरविणे अशक्य आहे हो! आणखी थोडं पुढे जाऊन पाहू या, तिकडे झाडझुडुप नाही ना त्या उघडया जागेवर उतरू या."

हे ऐकून जयशील संतापून म्हणाला– "अरे मूर्ख माणसा! तू तिकडे रथ उतरविशील त्याच्या आत राजकन्या वाघाच्या जबडयात सापडणार नाही का? थोडा खालून उडू दे तुझा रथ. मी कोणत्यातरी झाडाच्या फांदीवर उडी टाकून मी तिला वांचविण्याचा प्रयत्न करतो."

अंगरक्षक [illegible] त्या दोऱ्या थोडया खाली ओढल्या. हंस खालच्या बाजूने उडू लागले आणि झाडाच्या शेंडया जवळून जाऊ लागले. जयशीलने चटदिशी उडी मारून दोन्ही हातांनी एक फांदी जवळ दिसली ती धरली. परंतु त्याचे वजन पेलणे त्या फांदीला शक्य नव्हते. म्हणून तुटली आणि जयशीलबरोबर चाळीस पन्नास फुट खाली जाऊन पडली. ती फांदी जमिनीवर आदळण्यापूर्वीच जयशील फांदी सोडून एक उडी मारून जमिनीवर हातापायला काही अपाय झाल्याशिवाय अलगद उतरला.

त्या फांदीच्या आदळण्याच्या आवाजाने कांचनमालाचा पाठलाग करीत असलेला वाघ थोडासा दचकला आणि त्याने मागे वळून पाहिले. ती संधी मिळताच कांचनमाला जवळच्या एका झाडाची फांदी हाताला आली ती धरून वर चढू लागली. परंतु वाघ तेवढयात सावध झाला व मोठयाने एक डरकाळी फोडून तिच्याकडे धावला. तो तिचा पदर धरून ओढणार इतक्यास जयशील पाठीमागून धावला. परंतु तलवार उपसून वाघाला मारायला वेळ नाही हे ओळखून त्याने वाघाचे मागचे दोन्ही पाय धरून त्याला दूर फेकून दिले.

[illegible]ला न मिळाल्यामुळे वाऱ्यावरोबर हलणाऱ्या फांदीबरोबर मागेपुढे झोके घेतल्यासारखी हलत होती. ती आपली कृतज्ञता व्यक्त करीत म्हणाली–"तुम्ही कोण मला माहीत नाही, तुम्ही मला वाघाच्या जबडयातून बाहेर काढलेत! तुमचे किती उपकार मानू?"

जयशील तिचे अपूर्व सौंदर्य पाहून आश्चर्य चकित झाला. "किती काळ लोटला आपण किती कष्ट सहन करून, जीव धोक्यात घालून येथवर आलो आणि कशा तऱ्हेने का होईना कनकाक्ष महाराजांच्या राजकन्येला वांचवू शकलो. तिचा भाऊ कांचनवर्मा कोठे आहे तर?" त्याच्या डोक्यात विचार चालू होते.

"तू कांचनमाला आहेस व या देशाच्या राजाची राजकन्या आहेस, हे मला चांगले माहीत आहे. तुझा भाऊ कांचनवर्मा कोठे आहे? हंसरथांतून खाली पडून तू स्वतःचा जीव कसा काय वाचवू शकलीस?" जयशीलने उत्सुकतेने तिला विचारले.

जयशील बोलत असतां कांचनमाला झाडाच्या फांदीवरून खाली उतरून आली आणि एका सुंदर तरण्या बांड शूर माणसाला आपलं नाव कसं काय माहीत झालं याबद्दल आश्चर्य करीत म्हणाली–"काय हो, मी हंस रथातून खाली पडले, परंतु

माझ्या सुदैवाने एका ओढयाच्या पाण्यात पडले म्हणून वांचले. माझ्याबरोबर रथात मायासरोवरेश्वर व त्याचा सारथी याच अरण्यात कोठेतरी पडले असावेत व माझ्यासारखेच जिवंत असावेत. तुम्ही माझा भाऊ कांचनवर्मा याच्या विषयी विचारलंत, तो माया सरोवरातील महालातच आहे."

"मायासरोवरेश्वराविषयी मला थोडी माहिती आहे. त्याचे नोकर सर्पनख व सर्पस्वर आहेत. त्यांच्याशिवाय आणखी एका प्रमुख अनुयायाची मला चांगली माहिती आहे. मायासरोवरातून तुझ्या भावालासुद्धा सोडवून आणायचे आहे. तिकडे जायची वाट तुला नक्कीच माहीत

असणार. त्या आधी इकडेच जवळच माझा एक मित्र सिद्धसाधक आहे, त्याला भेटले पाहिजे." जयशील म्हणाला.

कांचनमाला त्याच्याबरोबर तेथून निघण्याच्या बेतात असतां, त्या वेळेपर्यंत जयशीलने उचलून दूर फेकून दिल्यामुळे कंबर मोडली असल्या कारणाने तो वाघ चटदिशी मान वर करून दात काढून एकदा गुरगुरला आणि त्यांच्यावर उडी मारण्याच्या हेतूने उठण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु उभे राहता न आल्याने पुन्हा खाली पडला.

"किती क्रूर प्राणी असला तरी जखमी घायाळ स्थितीत त्याला वेदना सहन करीत सोडून देणे बरोबर नाही. त्याचे डोके उडवून या कष्टातून त्याला आतांच मुक्त करतो." असे म्हणत जयशील तलवार उपसून वाघ होता तिकडे निघाला.

"किती भयंकर वाघ आहे हो! तुम्हांला यायला एका क्षणभराचा उशीर झाला असता तर त्याने मला मारून टाकले असते." असे [illegible] शीलच्या बरोबर वाघ होता त्या बाजूला जाऊ लागली.

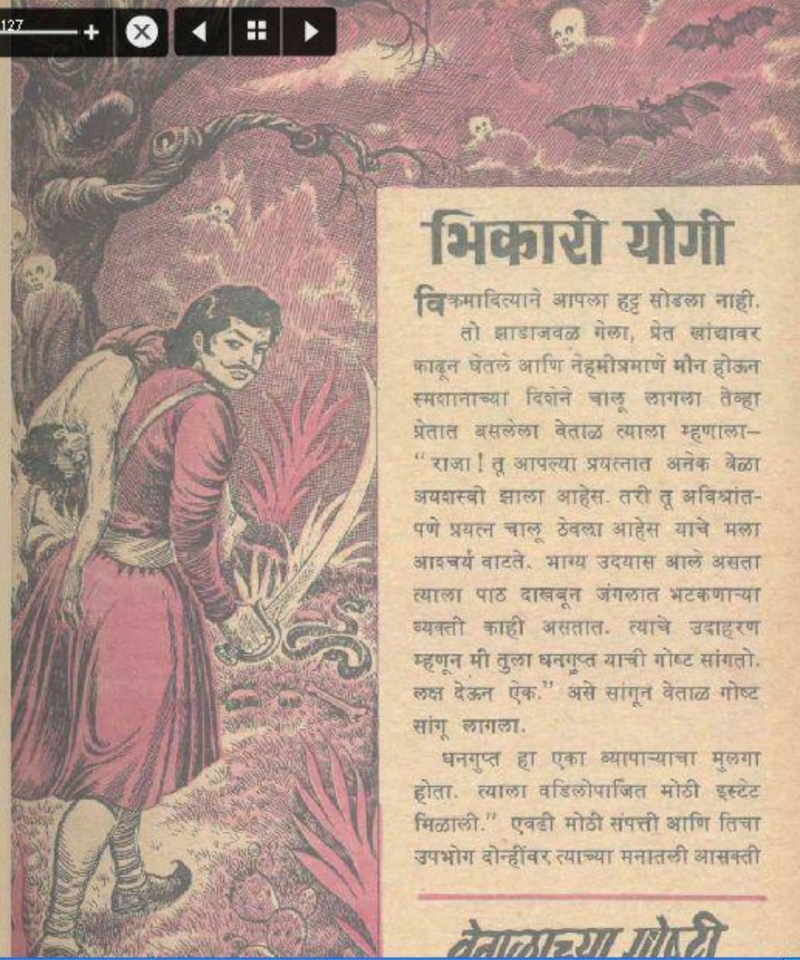
तोपर्यंत जलग्रहावर बसून झाडी झुपडा-आडून मायासरोवरेश्वर ते सर्व दृश्य पहात व त्यांचे बोलणे ऐकत होता. शेजारी एका घोड्यावर बसून आलेल्या मकरकेतूकडे वळून म्हणाला–"या जयशीलला कैद करायला हीच उत्तम संधी आहे! कमळ नाळांच्या दोरीचा फास टाकून त्याला पकड."

"प्रभो! हा जयशील शूर व पराक्रमी आहे. त्याच्याशी वैर करणे आपल्या हिताचे नाही." असे रडक्या आवाजात मकरकेतू म्हणाला.

"मूर्ख, भितरा!" असे म्हणत माया-सरोवरेश्वराने स्वतः एक बळकट दोरखंड घेतला व जलग्रहावर थोडा पुढे जाऊन त्याचा फास दोन तीनदा आकाशात गरगर फिरवून जयशीलच्या गळयात फेकला.

(क्रमशः)

भिकारी योगी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला– "राजा! तू आपल्या प्रयत्नात अनेक वेळा अयशस्वी झाला आहेस. तरी तू अविश्रांत-पणे प्रयत्न चालू ठेवला आहेस याचे मला आश्चर्य वाटते. भाग्य उदयास आले असता त्याला पाठ दाखवून जंगलात भटकणाऱ्या व्यक्ती काही असतात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला धनगुप्त याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

धनगुप्त हा एका व्यापाऱ्याचा मुलगा होता. त्याला वडिलोपार्जित मोठी इस्टेट मिळाली." एवढी मोठी संपत्ती आणि तिचा उपभोग दोन्हींवर त्याच्या मनातली आसक्ती

वेताळाच्या गोष्टी

समसमान होती. परंतु सुख उपभोगायला त्याला फुरसतच मिळत नसे. म्हणून त्याने विचार केला की जुगार खेळावा, म्हणजे धन मिळविता येईल आणि ते उपभोगायला सवड ही मिळेल. तो विचार मनात येताच त्याने जुगार खेळायला सुरवात केली. जुगारीत त्याला चांगली प्राप्ती होई. म्हणून मोठ-मोठ्या रकमा पणाला लावून तो खेळू लागला आणि एकदां एकाएकी सर्वस्व घालवून बसला आणि भिकारी झाला.

त्यानंतर त्याचे मन विरक्त झाले. त्याला या जगाचाच वीट आला. तो खोल जंगलात जाऊन राहू लागला. हिंस्र पशू त्या भागात रहात, परंतु त्याला त्या गोष्टीची वानवाच नव्हती. त्य [illegible] दाढी मिशा वाढल्या आणि तो एखाद्या वेड्यासारखा दिसू लागला.

धनगुप्त जंगलात रहात असे तेथून जवळच एक भिल्लांची वस्ती होती. त्या वर्षी पाऊस पडला नाही. म्हणून भिल्लांना आहाराच्या शोधार्थ दूरदूर भटकावे लागले. त्यावेळी त्यांना धनगुप्त दिसला. कोणतेही शस्त्र जवळ नसता हिंस्र पशूंच्या मध्ये निश्चितपणे त्याला रहात असलेला पाहून भिल्लांना वाटले की हा कोणी तरी थोर योगी असावा. कंदमुळे व फळे आणि मध त्याच्या पायांसमोर ठेवून त्याच्या पायांवर त्यांनी लोटांगण घातले.

ते पाहून धनगुप्तने त्यांना विचारले–"तुम्हांला काय हवे आहे?"

"आपण येऊन आमच्या वस्तीत राहण्याची मेहेरबानी करावी. आम्ही आपली सेवा करू, म्हणजे आमचे भाग्य उदयास येईल." भिल्ल म्हणाले.

धनगुप्त काही बोलल्याशिवाय त्यांच्या वस्तीत रहायला गेला. त्याने त्या वस्तीत पाऊल टाकले आणि मुसळधार पाऊस पडू लागला. म्हणून धनगुप्ताच्या महिमेवर भिल्लांचा विश्वास वाढला. त्या दिवसापासून भिल्लांच्या जीवनात मोठा बदल घडून आला. भिल्लांना धनगुप्ताच्या पायगुणाचा तो महिमा आहे असे वाटले.

त्याच सुमारास त्या देशाच्या राजाच्या दूतांनी राजाला कळविले की भिल्लांचा बंडखोरपणा वाढत असून त्यांच्या धाडी गांवावर येत आहेत. त्यांचे बंड दाबून टाकण्यासाठी राजाने आपले सैन्य पाठविले. परंतु भिल्लांनी योग्याचा आशीर्वाद प्राप्त आहे, असे समजून जिवावर उदार होऊन युद्ध केले आणि यशस्वी झाले.

राजाला त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. भिल्लांच्यात इतकी शक्ती कोठून आली. या गोष्टीचा शोध लावण्यासाठी राजाचे हेर त्या प्रांतात गेले. हेरांनी धनगुप्ताच्या चारी बाजूला भिल्ल आनंदाने नाचत असल्याचे पाहिले.

हेरांकडून ती बातमी कळल्यावर राजाला सुद्धा धनगुप्तात काहीतरी महिमा असल्याची खात्री झाली. त्याने विचार केला अशा माणसाच्या हातून भिल्लांचे बरे व्हायच्या ऐवजी राज्याचे भले झाले तर जास्त चांगले आणि त्याने धनगुप्तकडे गुप्तपणे तसा निरोप पाठविला.

धनगुप्ताने विचार केला की भिल्लांच्या वस्तीत आपल्याला इतके सुख मिळत आहे तर राजदरबारात आपल्याला त्याहून जास्त सुख लाभेल. म्हणून भिल्लांना न कळविता तो एके दिवशी भिल्लांची वस्ती सोडून निघून गेला व राजाच्या महालात आला.

राजाने उत्साहाने धनगुप्ताचे स्वागत केले व त्याचा सर्व प्रकारे सत्कार केला.

धनगुप्ताने आपले नाव 'अनुभवानंद स्वामी' सांगितले.

योगायोग असा की. राजा कित्येक दिवसांपासून संधिवाताने आजारी होता, परंतु अनुभवानंद स्वामींनी राजवाड्यात पाऊल टाकल्या घटकेपासून राजाचा संधिवात कमी होऊ लागला आणि काही दिवसांनंतर पूर्ण बरा झाला. राजाने वैद्यांच्या औषधामुळेच त्याचा आजार बरा झाल्याचे सांगून सर्व वैद्यांची फार प्रशंसा केली; परंतु अनुभवानंद स्वामींच्या आगमनाचाच तो परिणाम असल्याचे त्याच्या मनाला वाटत होते.

राजाने स्वामींच्या राहण्यासाठी एक उत्तम आश्रम बांधला आणि त्यांच्या सर्व सुखसोयींची उत्तम व्यवस्था करून दिली. हळू हळू राजाच्या पाठोपाठ सर्व दरबारी स्वामीजींचे भक्त झाले. तसे स्वामीजी फार कमी बोलत, परंतु ते बोलत त्यातली प्रत्येक गोष्ट खरी ठरे. त्यामुळे स्वामीजींच्या वाणीवर सर्वांचा विश्वास वाढला.

एके दिवशी राजाने स्वामीजींजवळ जाऊन निवेदन केले की शेजारच्या राज्यावर तो स्वारीला निघणार आहे. त्या युद्धात विजयप्राप्ती होवो असा आशीर्वाद द्यावा. ते शेजारचे राज्य म्हणजे धनगुप्ताची जन्मभूमीच होती. परंतु नाइलाजाने स्वामीजींना "विजयोस्तु!" असा आशीर्वाद द्यावा लागला. तसे धनगुप्ताला चांगले माहीत होते की त्याने तसा आशीर्वाद दिला नसता तरी त्याच्या देशाच्या राजाला युद्धात जय मिळणे शक्य नाही.

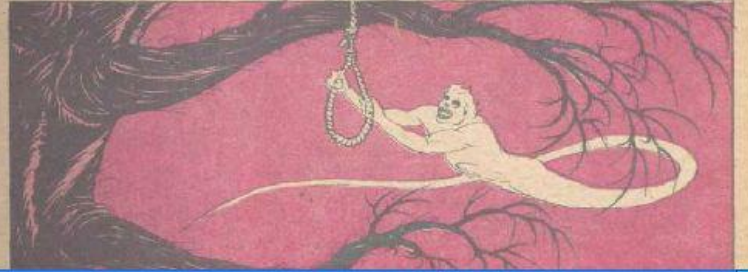
धनगुप्ताच्या आशीर्वादाप्रमाणे त्याच्या शिष्य राजाला विजयश्री मिळाली. त्यासाठी मोठा आनंदोत्सव करून स्वामीजींचा मोठा सत्कार करण्याचे राजाने ठरविले. परंतु आश्रमात स्वामीजी नसल्याचे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले व वाईटही वाटले. ते कोठे गेले असावेत याची कल्पना देखील कोणाला नव्हती.

[illegible] चारले— "[illegible] नगुप्ताचे जीवित सुखाने चालू होते. त्याच्या मनात पुन्हा जगाचा मोह जागला. जी व्यक्ती आयुष्याच्या सर्वोच्च शिखरावर पोचण्याच्या बेतात आहे ती त्याला पाठ दाखवून पुन्हा सुखोपभोगाकडे वळली म्हणावयाची का? किंवा त्याच्या आशीर्वादाचा परिणाम त्याच्या मातृभूमीच्या विरुद्ध झाल्याचे पाहून त्याला दुःख झाले? की आपल्या मातृभूमीचा पराभव करणाऱ्याच्या हातून आपला सत्कार करून घेणे त्याला आवडले नाही म्हणून तो अदृश्य झाला? या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"धनगुप्ताला हे चांगले माहीत होते की आपल्या मातृभूमीला त्या युद्धात जय मिळणे शक्य नाही. त्याला स्वतःच्या वाणीवर थोडा जरी विश्वास असता तरी तो राजाला विजयी होण्याचा आशीर्वाद न देता. त्याच्यात काही महिमा असता तर जुगारीत सर्व घालवून बसून भिकारी झाला नसता. तरी त्याला एका गोष्टीबद्दल वाईट वाटले असावे की आपल्या वाणीचा परिणाम म्हणूनच आपला देश त्याच्या शिष्य राजाचा स्वाधीन झाला आणि तसे त्या राजाला तरी वाटते आहे. ते श्रेय घ्यायला त्याचे मन तयार होत नसावे. शिवाय त्याला पुढे कधी त्याच्या वाणीत काहीच महिमा नाही हे प्रगट झाले तर त्याचा जीव धोक्यात येण्याची शक्यता आहे. नंतर स्वामी होऊन सत्कार करवून घेण्याचे ते जीवन त्याने स्वतः होऊन स्वीकारलेले नव्हते. या सर्व कारणांमुळे त्याने आपल्या त्या 'स्वामी' जीवनाला तिलांजली दिली."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ शवाबरोबर अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

चतुर व्यापारी

एका शहरातल्या व्यापाऱ्याच्या घरी वीस हजार रुपयांची चोरी झाली. तसा तो स्वभावाने लोभी व चिक्कूच होता आणि त्यात इतक्या मोठ्या रकमेची चोरी झाली. म्हणून त्याच्या मनाला धक्काच बसला. त्याने राजाकडे आपले गाऱ्हाणे नेले. परंतु कित्येक दिवस चोरांचा शोध लागला नाही. त्यामुळे तो व्यापारी मानसिक आजाराने आजारी पडला.

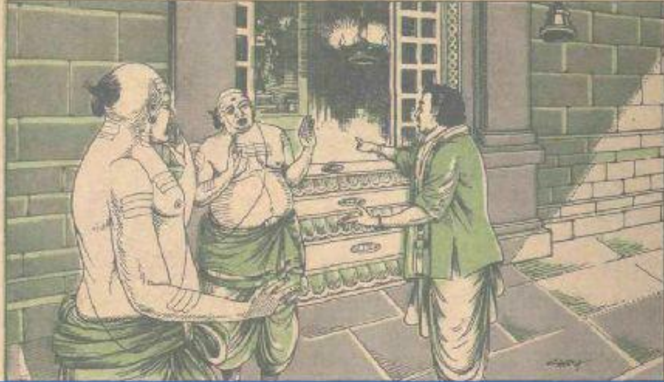
शेवटी त्याने देवाची करुणा भाकायला सुरवात केली. गावातल्या प्रत्येक देवळात जाऊन त्याने नवस करून देवाला विनवले की देवा, श्रावण महिन्याच्या पौर्णिमेपर्यंत मला चोरीचे पैसे परत मिळाले तर मी त्याच दिवशी तुझ्या चरणी दहा हजार रुपये अर्पण करीन.

दहा देवळात त्याने तोच नवस केला. म्हणून सर्व पुजाऱ्यांना वाटू लागले की त्याला वेड लागले असावे. कारण फक्त वीस हजार रुपयांचीच चोरी झाली होती.

मध्यंतरी शिपायांच्या हुशारीने म्हणा किंवा व्यापाऱ्याच्या नशिबाने म्हणा,–चोर सापडले आणि त्यांच्या हातात सर्व रुपये देखील सापडले.

श्रावण पौर्णिमा आली, परंतु व्यापाऱ्याने कोणत्याही देवाचा नवस फेडला नाही. पुजाऱ्यांनी त्याला त्याचे कारण विचारले.

तेव्हा व्यापारी म्हणाला–"मी आताच्या आता नवस फेडायला सिद्ध आहे. परंतु कोणत्या देवाच्या कृपेने मला माझे चोरी गेलेले पैसे परत मिळाले हे मला कळले नाही."

बेणणीची मजुरी

सिरीपूर नावाच्या गावी धर्मू नावाचा एक शेतकरी रहात असे. तो आपली दोन एकर जमीन नांगरून त्यांत पीक काढी. ते त्याच्या कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहा-पुरेसे होई. शिवाय तो इतरांना पडेल ते काम करून मदत करी. परंतु त्याने चुकून-सुद्धा कोणासमोर हात पसरला नाही.

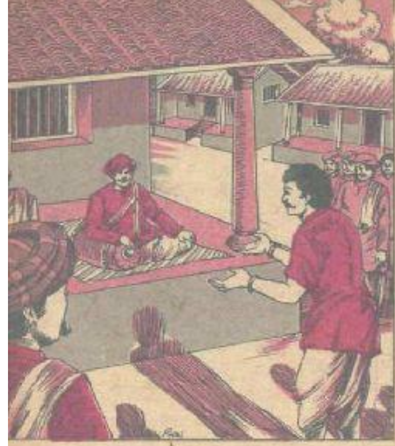
धर्मूच्या शेजारी भद्रू नावाचा आणखी एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या जवळ पन्नास एकर उत्तम सुपीक जमीन होती. परंतु पिकावर जी प्राप्ती होई तेवढ्यावर त्याचे समाधान होत नसे. म्हणून तो सावकारीचा धंदा सुद्धा करी. तो गरिबां-कडून चक्रवाढ व्याजाने पैसे वसूल करून त्यांचे शोषणच करी. गरीब लोक जळू म्हणून पाठीमागून निंदा करीत.

गावाचा पाटील भद्रूचा मित्र होता. त्याच्या मदतीने भद्रू गरीबांवर जास्तच जुलूम करी. सिरीपूरचे गावकरी सर्व-सामान्यपणे गरीबच होते. म्हणून जे जुलूम होत ते मुकाट्याने सहन करीत.

त्याच सुमारास भद्रूची गुरे धर्मूच्या शेतात शिरली व साऱ्या पिकाचा नास झाला. परंतु पाटलाकडे तक्रार करून फारसा कायदा होणार नाही असा विचार करून धर्मूने गप्प राहण्यात शाहाणपणा मानला.

परंतु भद्रूने मात्र 'चोराच्या उलट्या बोंबा', या न्यायाने पाटलाकडे तक्रार केली की धर्मूने त्याच्या गुरांना खूप बडवले व त्यांची हाडे बाहेर आली. पाटलाने भद्रूकडून लाच घेऊन धर्मूला चावडीवर बोलाविले. धर्मूला पाटलाने विचारले–"काय रे धर्मू! तू भद्रूच्या गुरांना खूप बडविलेस म्हणे? तुला त्याविषयी काय म्हणावयाचे आहे?"

श्री गुणाकर

पाटील म्हणाला ते ऐकून धर्मू चकितच झाला. तो विचार करू लागला, आपलं पीक नष्ट झालं त्याबद्दल आपण तक्रार करायला हवी होती. उलट आपल्यावरच आरोप लावून आपली हजेरी घेतली जाते आहे! हा काय न्याय झाला?

धर्मू म्हणाला–"खरं सांगू का, पाटील? भद्रूची गुरं माझ्या शेतात शिरली व साऱ्या पिकाचा नास केला. मी गुरांना आपल्या शेतातून बाहेर हाकलले हे खरं आहे, परंतु एकाही गुराच्या अंगाला हात लावला असेल तर शपथ. नुकसान माझं झालं, आणि माझ्यावरच आरोप, हा न्याय नव्हे!"

"ओ हो [illegible] निघालास की रे? सिरोपूर गावात तुला एक दिवस राहणं देखील अशक्य होईल! माझा निकाल ऐक. तू भद्रूच्या गुरांना मारलेस म्हणून नुकसानभरपाईखातर तू शंभर रुपये त्याला दे. शिवाय त्याच्या गुरांनी तुझ्या शेतात बेणणीचे काम केले आहे त्याची मजुरी म्हणून आणखी पन्नास रुपये दे. एकूण दीडशे रुपये दे!" पाटलाने निकाल सांगितला.

धर्मूला आपल्या कानावर विश्वास होईना. त्याने विचारले–"गुरांनी बेणणीची कामे कशी काय केली?"

"भद्रूची गुरं तुझ्या शेतातले फक्त गवत तेवढे चरली आहेत. म्हणून तुला बेणणीसाठी मजूर लावण्याची गरज उरली नाही! त्या कामासाठी तू मजुरांना जी मजुरी दिली असतीस ती भद्रूच्या गुरांना मिळाली पाहिजे." पाटील म्हणाला.

धर्मूने आश्चर्यचकित होऊन विचारले–"गुरांना कसं कळणार की गवत कोणतं आणि भात कोणतं? विचित्र न्यायच ऐकतो आहे!"

पाटील संतापून म्हणाला–"तू माझ्या निकालाची निंदा केली आहेस. त्या अपराधाबद्दल उद्या संध्याकाळपर्यंत तू कचेरीत पन्नास रुपये जमा केले पाहिजेस. नाहीतर तुला तुरुंगाची शिक्षा करावी लागेल."

[illegible] नाही. तो बाहेर निघाला आणि सरळ रामदासाच्या घरी आला. त्याला त्याने घडलेली गोष्ट सांगितली.

रामदास धर्मूसारखाच सरळ व धर्मभीरु माणूस होता. दोघांत गाढ मैत्री होती. सर्व वृत्तांत ऐकून त्याला वाईट वाटले. तो म्हणाला–"तुझ्यावर हा जुलूमच आहे. मी या सर्वांना चांगला धडा शिकवितो. तू मी देतो ते दोनशे रुपये नेऊन त्या दोघांच्या तोंडावर फेकून ये. या लबाडांकडून दुप्पट पैसे कसे वसूल करायचे ते मी पाहून घेतो!" असे सांगून रामदासने धर्मूला दोनशे रुपये देऊन पाठवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी रामदासने आपली गुरे पाटलाच्या शेतात नेऊन सोडली. पाटलाच्या नोकरांनी ती बातमी पाटलाच्या कानावर घातली. पाटलाने येऊन पाहिलं, त्याचं सर्व शेत फस्त झाल्यावर रामदास आपल्या गुरांना पाणी पाजीत होता.

पाटलाने जाऊन रामदासला विचारले–"तू आपली गुरं माझ्या शेतात सोडली होतीस आणि गुरांना सर्व पिकाचा नास करून टाकला, असं मला कळलं आहे, खरं का हे?"

"मी आपली गुरं तुमच्या शेतात सोडली? कोणी सांगितलं तुम्हांला हे सर्व? खोटी गोष्ट आहे!" रामदास म्हणाला.

"माझ्या नोकरांनी पाहिलं, स्वतःच्या डोळ्यांनी! तू जे काम केलं आहेस त्याबद्दल नुकसानभरपाई द्यावी लागेल!" पाटलाने धमकावले.

"तुम्हांला काय वाटेल ते करा. मी एक कवडी सुद्धा नुकसानभरपाई देणार नाही." रामदासने तितक्याच करड्या स्वरात उत्तर दिलं.

"ठीक, या गोष्टीचा निकाल कोर्टात होईल." असे सांगून पाटील जिल्हा कचेरीत गेला आणि कोर्टात फिर्याद दाखल केली की रामदासने माझ्या शेतात गुरे सोडून दहा एकर जमिनीच्या पिकाचा नास केला आहे. त्याची नुकसानभरपाई कोर्टाने देववावी. रामदास-

वर समन्स जारी करण्यात आला. रामदास त्याची वाटच पहात होता. तो धर्मूलाबरोबर घेऊन ठरल्या वेळी कोर्टात हजर झाला.

न्यायाधिशाने रामदासाला विचारले– "तुझ्या विरुद्ध फिर्याद आहे की तू आपली गुरे गावच्या पाटलाच्या शेतात सोडून त्याचे सर्व पीक नष्ट करविलेस. तुला त्याविषयी काय म्हणावयाचे आहे?"

"आपण न्यायाधीश आहांत. मी खरं तेच सांगणार आहे. हे खरे आहे की मी आपली गुरे पाटलांच्या शेतात सोडली होती. परंतु माझ्या गुरांनी शेतातले फक्त गवत तेवढे चरले. बाकी पिकाला तोंड देखील लावलं नाही. म्हणून कृपा करून पाटलांकडून मला बेणणीची मजुरी देवविण्याची कृपा करावी." रामदास म्हणाला.

तेव्हा तेथे हजर असलेले सर्व लोक मोठ्याने हसू लागले. न्यायाधिशाला रामदासच्या जबानीत गूढार्थ असल्याचा संशय आला. त्याने विचारले–"रामदास! बेणणीची मजुरी ती कशी काय?"

"आपण [illegible] न्याय करावा. यापूर्वी पाटलांनी भद्रूच्या दोन एकर जमिनीची अशीच बेणणी केल्या बद्दल भद्रूला पन्नास रुपये देवविले आहेत. दोन एकरांना पन्नास रुपये बेणणीची मजुरी मिळू शकते तर दहा एकरांची अडीचशे रुपये मजुरी होते. तो विचार करूनच मी आपली गुरे पाटलांच्या शेतात सोडली होती, बेणणी करायला. म्हणून माझ्या गुरांना न्याययुक्त मजुरी मिळाली पाहिजे. मी त्या गुरांचा मालक आहे, ती रक्कम मला देवविण्याची मेहरबानी करावी." रामदासने हात जोडून विनंती केली.

न्यायाधिशाला खरी गोष्ट कळायला वेळ लागला नाही. धर्मूच्या तोंडी सर्व गोष्टी कळल्यावर धर्मूला भद्रूकडून दोनशे रुपयांवर दंड म्हणून जास्त रक्कम देवविण्यात आली. पाटलाला त्या पदावरून काढून टाकण्यात आले आणि रामदासला पाटील म्हणून नेमण्यात आले.

लोभ

एका गावी रामशास्त्री नावाचे एक भटजी रहात असत. त्यांना भिक्षुकीच्या धंद्यात मिळकत बेताचीच होत होती. म्हणून रामशास्त्री विचार करू लागले की आपल्या विद्वत्तेच्या बळावर लक्षावधी रुपये मिळविणे शक्य आहे आणि आपली कीर्तीही वाढेल.

त्याच सुमारास त्या देशाच्या राजाने रुद्र यज्ञ करण्याचे ठरविले आणि देशातल्या सर्व दशग्रंथी ब्राह्मणांना निमंत्रणे पाठविली. निमंत्रण मिळतांच रामशास्त्री विचार करू लागले की आपले स्वप्न साकार होण्याची चिन्हे दिसू लागली आहेत. राजासमोर आपल्या पांडित्याचे प्रदर्शन करून दरबारी विद्वान म्हणून मानाची जागा पटकावणे शक्य आहे.

म्हणून रामशास्त्रींनी भिक्षुकी सोडली, घरदार विकले आणि रुद्रयज्ञ केव्हा सुरू होतो याची वाट पाहू लागले. गावातल्या लोकांनी दुसऱ्या एका भटाला बोलावून त्याच्या करवी आपली लहान मोठी धर्म कार्ये करवायला सुरवात केली.

त्याच सुमारास राजा एकाएकी आजारी पडला आणि रुद्रयज्ञ एक वर्षभर लांबणीवर पडला. परिणामी रामशास्त्री भिक्षुक राहिले नाहीत व दशग्रंथी म्हणून मिरवूही शकले नाहीत. शेवटी त्यांना दुसरे गांव शोधून भिक्षुकीचा धंदा पुन्हा सुरू करावा लागला.

साधूची संगत

वल्लभ हा एक हुशार तरुण युवक होता. दुर्दैवाने त्याला आपला म्हणेल असा कोणी नव्हता. उदर निर्वाहाचे साधनही काही नव्हते. त्याला अनेक कष्ट सहन करावे लागले. शेवटी त्याने लबाडी लुच्चेगिरी करूनच आयुष्य घालवायचे ठरविले.

त्याच सुमारास दिव्यानंद नावाचे एक साधू त्या गावात आले. गावातील वृद्ध-मंडळींनी आणि श्रीमंतांनी साधूच्या उतरण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली. दर्शनाला येणाऱ्या सर्व गावकऱ्यांना साधू उपदेशामृत पाजून आशीर्वाद देत. गावकरी साधूला फळांपासून सोन्यापर्यंत वस्तू नेऊन साधूला भेट म्हणून देऊ लागले.

ते पाहून वल्लभने विचार केला, साधूने सर्वसंगपरित्याग केला असतां त्याला या सर्व वस्तूंची गरज काय? तेव्हा या वस्तू आपण पचवू शकलो तर काय हरकत आहे? तो विचार मनात आला त्याच दिवसापासून तो साधूच्या दर्शनाला जाऊ लागला. सर्व परिस्थिती स्वत: पाहून त्याने ओळखून घेतली. एके दिवशी साधूच्या आश्रमात शिरून साधूला मिळालेल्या सर्व वस्तू त्याने एका गाठोड्यात बांधून ठेवल्या. साधूची झोप मोडली. त्याने वल्लभला पाहिले. वल्लभने सुरा काढून साधूला धमकावले. परंतु दिव्यानंद हसत वल्लभला म्हणाले–"बेटा, या सर्व वस्तू घेऊन जाऊन तू काय करणार?"

वल्लभ क्षणभर किंकर्तव्यविमूढ स्थितीत थबकला, परंतु लगेच सावध होऊन म्हणाला–"या सर्व वस्तूंची आपल्या सारख्या साधूला गरजच काय? परंतु मला या मिळाल्या तर मी चैनीत राहू शकेन."

[illegible] रहायला एवढेच पुरेल म्हणतोस? की आणखी काही लागेल?" साधूने विचारले.

वल्लभ चकित होऊन म्हणाला–"आणखी असेल तर तेही पाहिजे."

"तर मग तू काही दिवस माझ्याजवळच रहा. तुझ्या मताप्रमाणे तुला चैनीत व सुखात पुढील आयुष्य घालविण्या पुरेशी संपत्ती प्रजेकडून मला मिळेल ती सर्व घेऊन जाऊन सुखाने रहा." साधूने त्याला समजावून सांगितले.

वल्लभला ती गोष्ट पटली. त्या दिवसापासून वल्लभ साधूबरोबरच राहू लागला. साधू ज्या ज्या गावी जात त्या त्या गावी वल्लभही जाऊ लागला. साधूच्या उपदेशाने चित्त शांती मिळाल्यामुळे प्रजा साधूला अनेक वस्तू भेट म्हणून आणून देत. एके दिवशी साधू वल्लभला म्हणाले–"मी काही दिवस समाधिस्थ राहणार आहे. माझी समाधी संपेपर्यंत तूच माझ्या जागी प्रजेला उपदेश करण्याचे काम करीत रहा. मी उपदेश करीत आलो ते तू ऐकत आलाच आहेस! कोणी काही शंका विचारली तर तू आपल्या समजुतीप्रमाणे त्याचे उत्तर देत जा." असे सांगून साधू समाधिस्थ झाले.

वल्लभ साधूच्या जागी बसून उपदेश देऊ लागला. लोकांच्या शंकांचे निरसन करून त्यांच्या मनाचे समाधान करू लागला.

एक दिवशी एक अट्टल चोर वल्लभाच्या दर्शनाला आला आणि म्हणाला–"बुवा!

मी आयुष्यभर चोऱ्या केल्या, दरोडे घातले आणि कित्येक खून केले. माझ्या पापांचे फळ म्हणूनच की काय, माझी निरपराध मुले, बायको व नातेवाईक राजाच्या शिपायांच्या अत्याचारामुळे परलोकी गेले. या सर्वांचे मूळ कारण हे पापी धन आहे. आपण हे स्वीकार करून गोरगरिबांना वाटून टाकावे." असे म्हणत त्याने पुष्कळसे धन वल्लभसमोर ठेवले आणि निघून गेला.

काही दिवसांनी एक प्रसिद्ध व्यापारी वल्लभाकडे आला व म्हणाला–"बुवा! मी व्यापारात लबाडी करून पुष्कळ पैसे मिळविले, परंतु आयुष्यात मला सुख म्हणून मिळत नाही. माझी बायको व मुले विचित्र विचित्र आजाराने आजारी पडून मरण पावली, तेव्हा माझे हे सर्व धन निरुपयोगी ठरलं. पाप करून मिळविलेले हे धन गोर गरिबांना वाटून मला चित्तशांती लाभेल असे काहीतरी करा."

अशातऱ्हेने अनेक प्रकारचे लोक वल्लभकडे येत आणि आपल्या पापाबद्दल पश्चात्ताप करीत [illegible] तोंडून त्यांच्या दुःखकथा ऐकून वल्लभच्या मनात कालवा-कालव होऊ लागली. आपण चैनीत आयुष्य घालविण्याची स्वप्ने पहात होतो. परंतु त्याच्या मनात आतां त्या सर्व सुखाचा वीट आला.

त्या नंतर दिव्यानंद समाधी संपूर्ण झाल्यावर बाहेर आले. त्यांनी वल्लभाला विचारले–"बेटा! तुला सुखपूर्वक पुढील आयुष्य घालवायला पुरेसे धन लाभले का?"

ते ऐकून वल्लभ दिव्यानंदांच्या पायां पडून म्हणाला–"बुवा! मला या तुच्छ धनाची गरज नाही. या धनामुळे सुखप्राप्ती होणे शक्य नाही. कृपा करून माझ्यावर अनुग्रह करा व पुढील आयुष्य आपल्या संगतीत घालवायला संधी द्या."

त्यानंतर वल्लभ दिव्यानंदांबरोबरच राहला. दिव्यानंदांनी गोलोकवास केल्यावर त्यांची गादी वल्लभाने चालू ठेवली. भक्ताकडून मिळणाऱ्या धनाचा उपयोग त्याने प्रजेचा हितासाठीच केला.

लांच म्हणजे काय?

एका राजाच्या दरबारात जनार्दन नावाच्या तरुणाला नोकरी मिळाली. सरकार दरबारात नोकरी म्हणजे लक्ष्मीनेच दार उघडले असे एका श्रीमंत माणसाला वाटले. त्याने खूप हुंडा देऊन आपल्या मुलीचे लग्न त्या तरुणाशी करून दिले. कमला सासरी आली.

परंतु कमलाला सासरी आल्यावर कळलं की तिचा नवरा बोळ्याने दूध पिणारा आहे. लांच बीच घेत नाही. तिने नवऱ्याला लांच घ्यायला सांगितले व खूप आग्रह केला. परंतु उपयोग झाला नाही, तेव्हा ती रुसून माहेरी जायला तयार झाली.

तेव्हा जनार्दनने बायकोला विचारले–"मी लांच घेऊ लागलो तर तू माझ्याबरोबर संसार करायला तयार आहेस का?" कमला म्हणाली–"आनंदाने करीन!"

तेव्हा जनार्दन म्हणाला–"तर मग असं कर की तू माहेरून परत येते वेळी बरोबर मला जेवायला सोन्याचे ताट घेऊन ये."

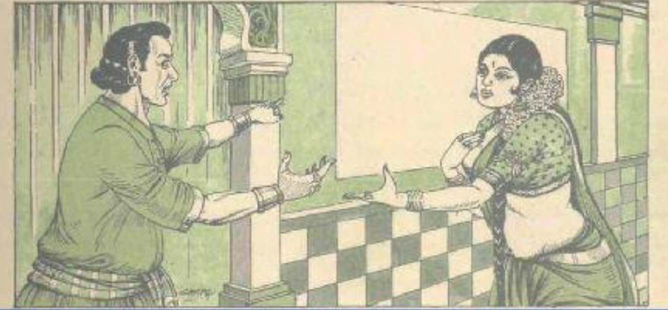
"कां? मी बरोबर एवढा हुंडा, दाग दागिने आणि संसाराची सर्व भांडी आणली, ती नाही पुरली का? आणखी सोन्याचं ताट कां आणू? नाही आणणार!" कमला म्हणाली.

"तर मग चोरून घेऊन ये." जनार्दन म्हणाला.

"मी बाबांच्या घरात चोरी करू म्हणता? तुम्हांला वेडबीड तर नाही ना लागले?" कमलाने विचारले.

"लांच घेणे माझ्या मते चोरीच करणे आहे. कारण राजा हा मला पित्यासारखा आहे. त्याच्याशी लबाडी करून लाच घेणे चोरी करण्यासारखेच आहे." जनार्दन म्हणाला.

कमला निरुत्तर झाली. माहेरी जायचा विचार तिने मनातून काढून टाकला.

देवाचे धन

शिवराम शास्त्री एका गरीब ब्राह्मण कुटुंबात जन्माला आल्याने गावातल्या प्रमुख नागरिकांची मर्जी संभाळून एका डोंगरात बांधलेल्या देवळात पुजाऱ्याचे काम करीत. कित्येक पिढ्यांचे दारिद्र्य त्यांच्या वाटचाला आलेलं होते. देवदर्शनाला लोक येत ते देवासमोर चार पैसे ठेवीत ते पेटीतच टाकीत. पेटीचे बूड खोल भुयारात होते. शिवरामशास्त्रींना मासिक पगार मिळे तेवढाच.

शिवरामशास्त्रींना या गोष्टीचा राग येई की पेटीत दररोज इतके पैसे पडत आहेत आणि त्यांना मात्र पगारावर भागवावे लागत आहे. एके दिवशी शास्त्रीबुवा आवश्यक हतोडा वगैरे हत्यारं घेऊन टेकडी चढून गेले आणि त्यांनी फार हुशारीने भुयारात पेटीला लावलेले कुलूप उघडले. पेटीत सोन्याचे मणी, दागिने व नाणी पाहून शास्त्रीबुवांच्या तोंडाला पाणी सुटले. त्यांनी काही मोजके दागिने काढून घेतले आणि ते एका गोठाड्यात बांधून घेऊन पुन्हां कुलूप लावले. नंतर टेकडीवरून उतरून घरी आले. त्यांनी आपल्या घराच्या परसात ते दागिने एक खड्डा खणून पुरून ठेवले. त्यांचा स्वभाव विसराळू होता म्हणून त्यांनी ज्या जागी ते धन पुरून ठेवले होते त्याचे वर्णन एका कागदावर लिहून ती चिट्ठी देव्हाऱ्यात शंकराच्या पिंडी खाली घडी करून ठेवून दिली.

त्यानंतर दोन दिवस शास्त्रीबुवांना झोपच लागेना. दुसऱ्या दिवशी त्यांना परसात कोणी काहीतरी करीत असल्याचा भास झाला. त्यांनी उठून जाऊन पाहिले, परंतु तेथे कोणी नव्हते.

शास्त्रीबुवा चकित होऊन आकाशाकडे पहात होते त्याच वेळी कोणीतरी त्यांच्या पाठीमागून सरकन पळत गेला आणि भिंती वरून उडी मारून अदृश्य झाला.

शास्त्रीबुवांना शंका आली की त्यांनी पुरून ठेवलेल्या साठ्याची गोष्ट कोणाला कळली तर नाही? म्हणून त्यांनी दागिने पुरून ठेवले त्या बाजूला ते गेले. त्याच वेळी त्यांच्या चारी बाजूला शिपाई गराडा देऊन उभे राहले. शास्त्रीबुवांना वाटले की चोराचा पाठलाग करीत शिपाई आले असावे. म्हणून त्यांनी चोर पळून गेला ती वाट दाखविली.

परंतु शिपाई दरडावून म्हणाले–"तूच चोर आहेस! आणखी कोण असणार? आमच्या डोळ्यात धूळ फेकून तू येथे आलास. बोल चोरलेला माल कोठे ठेवला आहेस?"

त्यानंतर शिपायांनी परसातली सर्व जागा हुडकून पाहिली, त्यांना एका झुडपात चोरीचा माल सापडला. म्हणून शास्त्रीबुवांनाच चोर समजून शिपाई त्यांना पकडून घेऊन गेले. शास्त्रीबुवांनी जी चोरी केली नव्हती त्याबद्दल त्यांना शिक्षा झाली.

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा तो चोर शास्त्रीबुवांच्या घरी आला. त्या चोराचे नाव शंभुदास होते. घरात कोणी नसणार हे त्याला माहीत होते. म्हणून तो मोठ्या आशेने घरात शिरला होता. परंतु घरात त्याला काही मिळाले नाही. मात्र देव्हाऱ्यात पिंडीची बैठक चांदीची होती. ती त्याने उचलली

तेव्हा त्याला एक चिठ्ठी सापडली. त्यात दागिने लपवून ठेवले होते, त्या जागेचे वर्णन होते. आपण चोरलेला माल मिळाला नाही तर दुसराच एक ठेवा मिळाल्याचा आनंद शंभुदासला झाला. चिठ्ठीतल्या वर्णनाप्रमाणे परसात जमीन खणल्यावर त्याला दागिन्यांचे गाठोडे सांपडले. त्याने ते आपल्या उपरण्यात बांधून घेतले. वाटेत भाकऱ्या विकत घेतल्या आणि त्या उपरण्यात बांधून धर्मशाळेतल्या पडवीत खायला बसला. त्या पडवीत एक बैरागी बसलेला होता.

शंभुदासने काही भाकऱ्या खाल्ल्या आणि उरलेल्या तशाच उपरण्यात बांधून ते गाठोडे उशाजवळ घेऊन झोपला.

शंभुदासला झोप लागल्यावर बैराग्याने उरलेल्या भाकऱ्या उडवायच्या ठरविले. त्याने कसलं तरी औषध शंभुदासला हुंगवले आणि उशाजवळचे गाठोडे लांबविले. भाकऱ्यांबरोबर त्याला दागिन्यांचे गाठोडे-सुद्धा मिळाले.

तो बैं[illegible] एक चोर होता. त्याचे नाव लिंगप्पा होते. तो वेष पालटून निसटण्याच्या बेतात असता त्याला टेकडीवरचे देऊळ दिसले. तो त्या निर्जन देवळाकडे निघाला.

लिंगप्पा देवळात गेल्यावर पुन्हा वेष बदलू लागला. त्याच वेळी सवयीप्रमाणे पहाटे उठून देवळाच्या विश्वस्तमंडळाचा प्रमुख आपल्या नोकराबरोबर तेथे आला. दर महिन्यात तो त्याच दिवशी देवळात येऊन पेटी उघडून पेटीतले धन काढून हिशोब करीत असे. त्याने पेटीचे कुलूप काढून पाहिले तर त्याला काहीतरी ढवळाढवळ झाल्याचा संशय आला. संशयावरून त्याच्या नोकरांनी लिंगप्पाला धरले. त्याच्या जवळ देवाचे धन सापडले. नोकरांनी चोराला खूप बडविले आणि त्याला कोतवालाकडे पोचते केले.

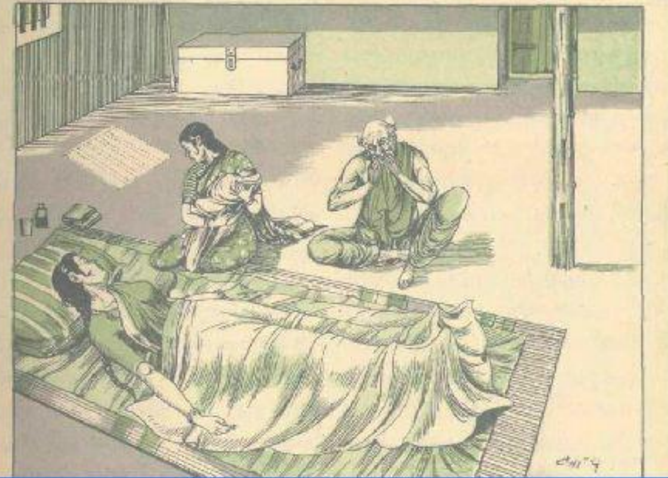
देवाचे धन चोरल्याबद्दल दोघांना तुरुंगवास भोगावा लागला आणि शेवटी देवाचे धन जसेच्या तसे देवाजवळ पोचते झाले.

जिवंत बाहुली

एका गरीब माणसाने लहानपणीच मुलींची आई वारली, म्हणून मुलींना वाढविले. एकदा धाकट्या मुलीने कपड्यांची बाहुली केली व मोठ्या बहिणीला म्हणाली–"तू एक बाहुला कर की ग!" परंतु थोरलीला बाहुला करता आला नाही. तिने धाकटीची बाहुलीच बळकावली. धाकटी किती ओरडली, परंतु तिने ती परत दिली नाही. तेवढ्यात बाप येऊन म्हणाला–"तुझी ताई बाहुली करील ना, ती मी तुला देईन. मग झालं ना?"

त्यानंतर काही वर्षांनी मोठीचं लग्न झालं आणि वर्षभराने तिला एक मुलगी झाली. बाळंतपणातच थोरली आजारी पडली. ते कळल्यावर बाप धाकटीला घेऊन थोरलीला भेटायला आला. मोठ्या मुलीचा आजार वाढतच गेला आणि त्याच आजारात ती आपल्या तान्ह्या मुलीला सोडून परलोकी गेली. मरते वेळी ती आपल्या धाकट्या बहिणीला जवळ बोलावून म्हणाली–"तुला बाहुली हवी होती ना, ही घे माझी हसरी खेळकर बाहुली!"

खरं तें!

रवींद्र नोकरीच्या शोधार्थ राजधानीच्या शहरी निघाला. गावात पोचेतो काळोख पडू लागला. समोर एका वृद्ध माणसाला पाहून रवींद्रने विचारले–"काय हो! ही रात्र काढायला कोठे जागा मिळू शकेल का?" त्या वृद्ध माणसाने रवींद्रजवळ त्याच्या घरासंबंधी व विद्याभ्यासासंबंधी चवकशी केली व त्याला आपल्याच घरी बोलावून घेऊन गेला. स्नान झाल्यावर दोघे जेवायला बसले.

त्यांना एक तरुण स्त्रीने वाढले. जेवण झाल्यावर दोघे ओटीवर बोलत बसले. तेव्हा तो वृद्ध रवींद्रला म्हणाला–"आपल्याला ज्या मुलीने जेवायला वाढले ती माझी पुतणी, माझ्या धाकट्या भावाची मुलगी! तिचे नाव आहे रमा. माझा धाकटा भाऊ दरबारात मोठ्या हुद्द्यावर होता. एकदा दरबारात जात असता एका बैलाने त्याला शिंग मारले व तो तत्काळ मरण पावला. त्याला मुलगा नाही. म्हणून महाराजांनी असे वचन दिलं आहे की माझ्या धाकट्या भावाच्या जावयाला दरबारात त्याच हुद्द्यावर नोकरी देण्यात येईल. तुला हरकत नसेल तर तू रमाशी लग्न करून घे आणि दरबारात नोकरी कर!"

रवींद्र विचार करू लागला, रमा दिसायला बरीच दिसते आहे. तिच्याशी लग्न करून घेतले तर सहजी मोठ्या हुद्द्यावर नोकरी मिळेल. उजाडल्यावर त्याने रमाच्या चुलत्याला आपली संमती कळविली. त्यानंतर मुहूर्त वगैरे पाहून रवींद्र व रमाचे यथावेळी लग्न झाले.

लग्न झाल्यानंतर थोडयाच दिवसांनी रवींद्रला रमाच्या स्वभावाची कल्पना आली. ती चढेल व घमेंडखोर होती. तिला वाटे की तिच्या मुळेच तिच्या नवऱ्याला मोठ्या हुद्द्यावरची नोकरी मिळाली आहे. ती शेजारपाजारच्या मैत्रिणीशी बोलतांना घमेंडीत म्हणे,–"ह्यांनी लग्न केलं नसतं तर ही नोकरी कधी मिळाली असती का?"

रवींद्रच्या कानावर त्या गोष्टी येत, व त्याला वाईट वाटे. परंतु तो एका शब्दानेही बायकोला काही बोलला नाही. त्यामुळे रमाचा तोरा वाढतच गेला.

रमाचे पुष्कळ नातेवाईक होते. ते काही तरी निमित्ताने राजधानीच्या गावी येत तेव्हा रमाकडेच उतरत. ते आणखी कोठे राहण्याचा विचार करीत तर रमा आग्रह करून त्यांना आपल्या घरीच रहायला सांगे. अंगाबाहेर खर्च होई, परंतु रवींद्र ते सर्व सहन करीत गेला.

एकदा रमाची आते आपल्या चार मुलांना घेऊन रमाच्या घरी आली. ती भेटायला म्हणून आली होती, परंतु तेथेच ठाण मांडून राहली. ती नवरा बायकोमध्ये कळीच्या नारदासारखी भांडण लावून गंमत पाही. एके दिवशी रवींद्रने रमाला विचारले–"काय ग, तुझ्या आत्याबाईंना स्वतःचं घरदार नाही वाटतं? किती दिवस झाले राणीसरकार येथेच ठाण मांडून बसल्या आहेत?"

रमा चिडून म्हणाली–"तुम्ही माझ्या आतेचा असा अपमान केलेला मला नाही

खपणार! तुम्हांला आहे कोण पुसणारा? आहेत माझी चार नात्याची मंडळी. ती तुम्हांला एवढी जड वाटू लागली का? माझ्यामुळेच तर आपला संसार चालू आहे, हे विसरलात वाटतं?"

रवींद्रने तो अपमान गुपचूप सहन केला. त्यानंतर दोन दिवसांनी दरबारात जाण्याचे त्याने बंद केले. रमाने नवऱ्याला विचारले–"तुम्ही कामावर नाही जात?"

रवींद्र म्हणाला–"नोकरी असेल तर ना कामावर जायचे? पगाराचे पैसे आपल्या या घरातल्या अन्नसत्रात पुरत नाहीत, म्हणून वरची प्राप्ती म्हणून लांच घेऊ लागलो आणि शेवटी बिंग बाहेर पडले

आणि कामावरून कमी करण्यात आले आहे!"

• रमा कपाळ आपटून नवऱ्याला काय वाटेल ते बोलली. चार पांच दिवसात तिच्या जवळ होते ते पैसे संपुष्टात आले. आत्याबाईंकडे पुष्कळ पैसे होते, तिने उसने देता का, विचारले.

परंतु आत्याबाईंना भाचीच्या नवऱ्याची नोकरी गेल्याचे कळलं होतं. पैसे परत मिळणे शक्य नाही हे ओळखून त्या भाचीला म्हणाल्या–"बरं आहे की ग! ज्याला नोकरी किंवा इतर कामधंदा नाही त्याने कशाच्या बळावर उसने मागावे ग? कोणी शाहाणा माणूस देईल तरी का त्याला उसने पैसे?" असे सांगून आत्याबाई मुलांना घेऊन निघून गेल्या.

आतां रमाला कळलं की नातेदारसुद्धा गूळ असेल तर मुंगळ्यांसारखे जमा होतात. त्या दुष्ट आतेमुळे ती आपल्या नवऱ्याला किती वाकडे बोलली होती? तिला गोड-धोड खायला घालण्यासाठीच लांच घेऊन नोकरी घ[illegible] परंतु आम्हांला गरज पडली तेव्हां तीच आते निघून गेली. रमा कपाळ आपटून रडू लागली.

रवींद्र रमाचे सांत्वन करीत म्हणाला–"वेडे, तू रडणे बंद कर पाहू! माझी नोकरी गेलेली नाही. माणसाचा स्वभाव कळावा म्हणून मी सर्व नाटक रचलं होतं. नातेदार झाले तरी त्यात जिव्हा-ळ्याचे कोण हे ओळखले पाहिजे. नवरा बायकोने परस्पर प्रेमाने राहलं पाहिजे. यात कोणाचे उपकार कोणावर नसतात. मान व प्रेम एकत्र राहणेच शक्य नाही. तुझ्यामुळे मला नोकरी मिळाली हे खरे असले तरी, ती नोकरी करण्याची लायकी माझ्यात असली तरच ना ती टिकेल. ती लायकी माझ्यात असली पाहिजे. तुझ्या लायकीचा तेथे उपयोग नाही. 'खरं ते' मी सांगितले!"

त्यानंतर रमात पालट झाला व दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

परतणारे वर

दोघे भाऊ गावात उदरनिर्वाहाचा काही मार्ग निघत नाही हे पाहून द्रव्यार्जनासाठी देशाटनाला निघाले. वाटेत दुपारच्या खाण्याच्या वेळी त्यांनी बरोबर आणलेली पुरचुंडी उघडल्याबरोबर त्यांच्यासमोर एक योगी येऊन उभा राहिला व म्हणाला–"काय हो, मला सुद्धा भूक लागली आहे, खायला काही मिळेल का?"

दोघां भावांनी बरोबर आणलेल्या खाद्यपदार्थांचे दोन सारखेसारखे वाटे केले आणि एक वांटा त्या योग्याला दिला बाकी वाटा दोघांनी अर्धा अर्धा वांटून खाल्ला.

योग्याला फार आनंद झाला. निघताना म्हणाला–"माझ्या गुरूने मला दिलेले दोन वर माझ्या जवळ आहेत. ते परतणारे वर आहेत. मी ते तुम्हांला एकेक देतो. तुम्ही कोणाला ही काही मिळावं असं इच्छिलेत की ते तुम्हांला परत मिळते." असे सांगून तो योगी निघून गेला. हे वर काय आहेत बुवा, दोघांनाही कळेना.

त्यानंतर दोघे निरनिराळ्या दिशेने निघाले. मोठा भाऊ सज्जन होता. त्याला कोणी मदत केली नाही तर तो मनाला लावून घेत नसे. परंतु जे मदत करीत त्यांचे भलं व्हावं असेच त्याला वाटे. धाकटा भाऊ तापट होता. त्याला कोणी मदत केली नाही की तो त्यांना शिव्या देत म्हणे–"तुझं तोंड बंद होवो! तुझे पोट जळो!"

योग्याने म्हटल्याप्रमाणे ते वर खरे ठरले. थोरला श्रीमंत होत गेला आणि धाकटा निरनिराळ्या आजारांमुळे अंथरुणाला खिळला.

नशिबाचा खेळ

प्राचीनकाळी कोशल देशावर राजा अनंगपाल याचे राज्य होते. एकदा त्याच्या सौवीर नावाच्या सेनापतीने बंड केले आणि राजाचा वध करून स्वत: सिंहासन हस्तगत केले. अनंगपाल राजाला तीन मुलगे होते. तिघे पळून गेले आणि काशीला एका ब्राह्मणाच्या घरात आश्रयाला राहले. त्या ब्राह्मणाने त्यांना सर्व विद्या शिकवून त्यांत पारंगत केले. ते वयात येईपर्यंत त्याच्याच घरात राहिले. एकदां त्या ब्राह्मणाने त्यांना जवळ बोलाविले व म्हणाला–"आतां तुम्हांला सर्व विद्या अवगत आहेत. तुम्ही स्वत: आयुष्याचे काय ते ध्येय ठरवून ते गाठण्याच्या प्रयत्नाला लागा."

युवराजाचे नाव होते आदित्य. त्याने विचार केला, सैन्य उभे करून त्याला उत्तम शिक्षण द्यावे. सैन्याच्या बळावरच तर सेनापती सिंहासन हस्तगत करू शकला. म्हणून सैन्य उभे करून सैन्याच्या बळा-वर आपले गेलेले राज्य परत मिळविले पाहिजे.

मधला राजकुमार विक्रम त्याने विचार केला, सर्व जगाच्या मुळाशी धन आहे. धन असेल तर सर्व होते. त्याच्या शिवाय सैन्य उभे करणे शक्य नाही.

सर्वात धाकटा उदयभानू. त्याने विचार केला, सैन्य किंवा पैसा दोन्ही निरुपयोगी आहेत. नशिबात असेल त्यावरच समाधान मानण्यात श्रेयस्कर आहे. सेनापती त्याच्या नशिबात होतं तेवढ्यावर मनाचे समाधान मानून स्वस्थ राहला असता तर त्यांच्या वडिलांचे राज्य गेले नसते.

शेवटी तिघे आपापल्या मनातील विचाराप्रमाणे कामाला लागून पाचवर्षां-नंतर त्याच जागी परस्परांना भेटण्याचे [illegible]ती सिद्धी मिळाली हे कळल्यावर पुढले पाऊल टाकायचे असे त्यांनी ठरविले.

त्यानंतर आदित्य कोशल राज्यातच जाऊन गुप्तपणे आपल्या कामाला लागला. त्याने, सेनापतीने, विश्वासघात करून स्वत:च्या मालकाचा कसा वध केला आणि सिंहासन बळकावले, हे सांगून प्रजेच्या मनात सेनापतीच्या विरुद्ध असंतोष पसर-विला. गादीचे खरे वारस जिवंत आहेत, त्यांनाच राज्य देवविले पाहिजे असे सांगून त्याने सैन्य उभे करायला सुरवात केली. दहा हजाराचे सैन्य उभे झाले. पांच वर्षांनी तो त्या ब्राह्मणाच्या घरी आपल्या दोघां भावांना भेटण्यासाठी आला.

मधला विक्रम शंभर दरोडेखोरांच्या नायक होऊन त्यांचा मदतीने अलोट धन जमवून पांच वर्षांनी आपल्या भावांना भेटायला आला.

उदयभानू एका गावातच पाच वर्षे राहाला. सुरवातीला त्याने मोलमजुरी केली. नंतर गावातली कामे, विहिरी, तलाव व कालवे काढायला त्याने पुढाकार घेतला. त्याला शेजारपाजारच्या गावात चांगली कीर्ती मिळाली. तो देखील पाच वर्षांनी दोघां थोरल्या भावांना भेटण्यासाठी आला.

तिघे आपापल्या विचाराप्रमाणे यशस्वी होऊन परतलेले पाहून गुरु म्हणाला–"आतां तुम्ही तिघे कोशल देशात परत जा आणि आपापल्या परीने प्रयत्न करून

पित्याचे राज्य मिळाल्यावर ते वाटून घ्या आणि सुखाने पुढील आयुष्य घालवा."

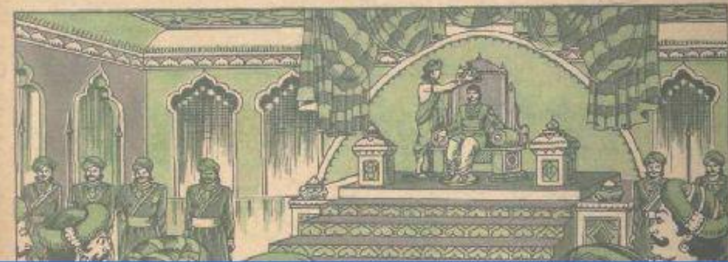
आदित्य व विक्रमला वाटलं की धाकटा उदयभानू मूर्खच निघाला. नशिबावर सर्व सोडून स्वस्थ बसला. याच्या हातून जगात काही मोठे कार्य होणेच शक्य नाही. म्हणून दोघे मोठे त्याच्याकडे दुर्लक्ष करून राज्य हस्तगत करून घेण्यासाठी सर्व तैयारीनिशी निघाले. आदित्याची नजर विक्रमच्या धनावर होती. सैन्य आपल्या राजाच्या खातर बंड करील, परंतु त्याला पोसायला धन आवश्यक आहे. असा विचार करून आदित्य विक्रमला म्हणाला–"तू आपल्या जवळचे धन सैन्याला लागणारा दारूगोळा, रसद वगैरेसाठी खर्च कर. राज्य मिळाल्यावर अर्धे अर्धे वाटून घेऊ."

सैन्य जमवायला आदित्याला जे कष्ट करावे लागले त्याच्याकडे दुर्लक्ष करून विक्रम म्हणाला–"माझ्या पैशाने पगार, दारू गोळा, रसद वगैरे पुरवून राज्य मिळाल्यावर ते सैन्य तुझे कसे होईल व राज्यात वा[illegible] ऐकून आदित्य संतापला. दोघांचे भांडण झाले आणि विक्रमने मोठ्या भावाचा वध करून सैन्यावर आपला अधिकार कायम केला. त्यानंतर त्या सैन्याच्या मदतीने त्याने सेनापतीच्या विरुद्ध युद्ध पुकारले व त्याला सिंहासनावरून काढून स्वतः राजा झाला.

परंतु सेनापती विरुद्ध बंड करणाऱ्या विक्रमला प्रमुख सरदारांनी आपला राजा मान्य केला नाही. त्यांनी त्यांचा खरा पुढारी आदित्यालाच मानले व त्याचा वध करणाऱ्या विक्रमच्या विरुद्ध बंडाचे निशाण उभे केले. त्या बंडात विक्रमचा वध झाला.

आतां सिंहासन कोणाला मिळणार हा प्रश्न उभा राहिला. प्रजेतील प्रमुख लोकांनी तिसऱ्या राजकुमाराचा शोध सुरू केला. उदयभानूला भेटून त्यांनी त्याला सिंहासनावर बसण्यास विनविले.

अशातऱ्हेने उदयभानूला सिंहासनप्राप्ती झाली.

योग्य दंड

गंगाराम हा पहिल्यानंबरचा चिक्कू होता. इतका की पैसा खर्च होतो म्हणून त्याने आपल्या एकुलत्या एका मुलीचे लग्नसुद्धा केले नाही. गंगारामाच्या घराशेजारी रंगनाथ नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. तो दुधाचे रतीब घरोघरी लावून त्यावरच आपला उदरनिर्वाह चालवीत असे. एकदा गंगारामला भेटून त्याने त्याच्या मुलीला मागणी घातली. फक्त तीन रुपये खर्चून दोन हार विकत आणून दिले तर पुरे. दोघं देवळात जाऊन देवाला साक्षी ठेवून परस्परांना हार घालून लग्न करून घेऊ, असे त्याने सांगितले. पण गंगाराम तीन रुपये स्वतःच्या हाताने खर्च करण्यास तयार नव्हता. म्हणून तो लग्नाचा विषय टाळीतच गेला.

एकाएकी एकदा गंगारामच्या मनात साखरभात खायची इच्छा उत्पन्न झाली. साखरभात करून खायचा म्हणजे खर्च होणार. दोन वेळ कांजी पिऊन व एक वेळ मूठभर तांदुळाचा भात खाऊन भागविणाऱ्या संसाराला एक वेळ साखरभात करून खायचा म्हणजे महिन्याभराचा खर्च करावा लागणार. म्हणून गंगारामाने मनातली इच्छा तशीच दाबून टाकली. परंतु ती किती दबणार? साखरभाताची सारखी आठवण होऊ लागली. घरात साखरभात करायचा म्हणजे बायको व मुलगीसुद्धा खाणार. म्हणून गंगारामाने साखरभाताला लागणारा सर्व सिधा एका टोपलीत लपवून ठेवला. त्यावर थोडे गवत झांकून ठेवले आणि उजाडताच उठून बायकोला म्हणाला–"पहा ग, मी एका जरूरी कामाने बाहेर जातो आहे, संध्याकाळपर्यंत परतणार नाही."

गंगारामच्या बायको एक दिवस का होईना, जिवाला मोकळपणा मिळणार असा

विचार करून खूष झाली. तिने रात्रीची उरलेली थोडी कांजी नवऱ्याला प्यायला दिली. गंगाराम ती पिऊन ते टोपले डोक्यावर घेऊन निघाला आणि जंगला गेला. अजून उजाडले नव्हते. लाकूडतोडे सुद्धा जेथे जाण्याचे धाडस करीत नाहीत अशा दाट झाडीच्या जागी गंगाराम गेला आणि तेथे त्याने चूल पेटविली. तूप साखर तांदूळ वगैरे काढून ठेवले. भात शिजवला आणि तूप व साखर घालून साखरभात तयार केला. थोडा थोडा खाऊन संध्याकाळपर्यंत संपवायचा असा त्याने विचार केला.

थोडया वेळाने साखरभात चुलीवर असतांनाच तुपाचा वास जंगलात दरवळू लागला. साखरभात छान तयार झाला. चुलीवरून खाली उतरवून तो खाण्याच्या विचारात होता, इतक्यात पाठीमागून दोन बळकट हात आले व साखर भाताचे भांडे उचलू लागले. गंगारामने घाबरून मागे वळून पाहिले. त्याला यमदूतासारखे चार जण दिसले

पाहून गंगारामला कापरेच भरले व तोंडावाटे शब्दच उमटेना. तो घाबरून एकदम जमिनीवर कोसळला.

तिकडे दुर्लक्ष करून चोरांनी वडाची पाने आणून ती छान धुतली आणि त्यावर साखर भात वाढून घेऊन मिटक्या मारीत खाल्ला. मातीचे भांडं रिकामं झालं ते दूर फेकलं आणि निघून गेले.

गंगाराम अर्धमेल्यां स्थितीत ऐन दुपारी घरी परतला. घराची दारे उघडी होती. घरात बायको किंवा मुलगी कोणी नव्हते. तिजोरी उघडी रिकामी पडलेली होती. त्याचे सर्व धन व बायकोचे दागिने वगैरे सर्व नाहीसे झाले होते.

छाती बडवीत गंगाराम घराबाहेर पडला. नंतर त्याला कळले की त्याच्या बायकोने मुलीचे लग्न रंगनाथाशी देवळात लावून दिले. सर्व जण दूर बायकोच्या माहेरी गेले आहेत. नाइलाजाने गंगारामला सुद्धा त्या गावची वाट धरावी लागली.

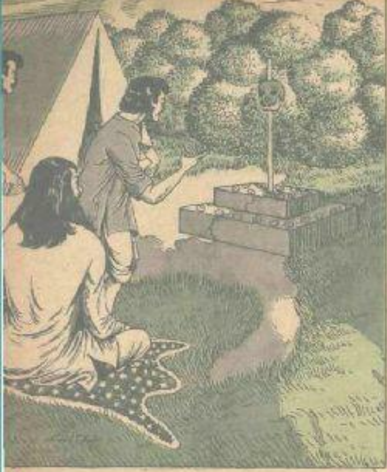
ज्योतिष्याची भविष्यवाणी

संजय आपल्याबरोबर अर्जुनला गावाबाहेरच्या वडाच्या पाराजवळ बोलावून घेऊन जाताना म्हणाला–"तूसुद्धा आपलं भविष्य कां नाही विचारून घेत? दोन दिवसांपूर्वी एक नवा ज्योतिषी आला आहे. तो भूत, वर्तमान व भविष्य काळातल्या गोष्टी कशा अचूक सांगतो? प्रत्येक प्रश्नाचं उत्तर फक्त अर्ध्या रुपयाला मिळते!"

अर्जुन विचार करू लागला आपलं भविष्य विचारून घ्यायला नाही, तर त्या ज्योतिष्याचे भविष्य पहायला त्याच्याकडे अवश्य गेले पाहिजे. असल्या भोळेपणाची त्याला चीड होती. जादू नावाची थोडी हातचलाखी त्याला चांगली माहीत होती. असल्या लबाड लोकांवर त्याचा विश्वास मुळीच नव्हता. तो ज्योतिषी लबाड असेल तर त्याची लबाडी बाहेर काढून त्याच्या हातातून गावकऱ्यांना वांचविले पाहिजे, असे त्याने ठरविले.

तसा विचार करून तो आणखी काही गावकऱ्यांबरोबर वडाच्या झाडाजवळ गेला. झाडाखाली गंभीर मुद्रा करून बसलेल्या ज्योतिष्याला त्याने पाहिले. त्याचे लांब केस खांद्यावर लोंबत होते. तो तांबडे धोतर नेसून व तांबडा अंगरखा घालून बसला त्याच्या मागच्या बाजूला दाट झाडी होती. त्याच्या व झाडीच्या मध्ये स्थंडिल होते. त्याच्या मध्यभागी एक लोखंडी सळई उभी करून ठेवलेली होती. स्थंडिलावर फुलांच्या पाकळ्या विखुरलेल्या होत्या. स्थंडिलाच्या एका बाजूला लाल रंग लावलेली एक लहानशी कवची होती.

ज्योतिषी ध्यानमग्न दिसत होता. त्याच्या तिघां शिष्यांपैकी एक प्रश्न विचारायला येणाऱ्यांना थोडया अंतरावर रांगेने उभा

करीत होता. दुपारच्या वेळी सुद्धा त्या झाडाखाली संध्याकाळच्या काळोखासारखी दाट सावली होती.

थोड्या वेळाने ज्योतिष्याने डोळे उघडून विचारले–"तुम्ही सर्व भविष्य विचारायला आलां आहां ना? मला ज्योतिष्य मुळीच माहीत नाही. ज्योतिष्य सांगते ती डोक्याची कवची. ही कवची मी या जगात आलो त्या पूर्वी मरण पावलेल्या इजिप्त देशातील एका मुलीची आहे. ही कवची सोन्याच्या पेटीत घालून भूमध्य सागरात बुडविली तरच त्या मुलीला स्वर्गप्राप्ती होईल. त्या साठी मी पैसे जमवीत आहे. म्हणून एका प्रश्नाचं उत्तर मिळवायला तुम्हांला अर्धा रुपया द्या… मानू नका. एकेक जण पुढे या. असे सांगून ज्योतिष्याने आपल्या एका शिष्याला हाक मारली–"सत्यानंद ती कवची घेऊन ये."

सत्यानंदने ज्योतिष्याच्या हातात कवची आणून दिली. तिला खाली भोक होते. ते भोक सर्वांना दाखवून ज्योतिष्याने कवची पुन्हा सत्यानंदाच्या हातात दिली. सत्यानंदाने ती स्थंडिलामध्ये उभी करून ठेवलेल्या सळईत खाली उतरवून ठेवली. नंतर ज्योतिषी म्हणाला–"आता विचारा प्रश्न. कवची वर येऊन खाली पडली तर उत्तर 'होय' समजा व हलली नाही तर उत्तर 'नाही.' समजा."

सर्वात पुढल्या रांगेत उभा असलेल्या एका वयस्कर माणसाने ज्योतिष्यासमोरच्या थाळ्यात अर्धा रुपया टाकून विचारले–"मी आणखी किती दिवस जगणार?"

सर्वांनी चकित मुद्रेने कवची कडे पाहिले. कवची वर येऊन पुन्हा खाली झाली. त्याचा अर्थ प्रश्न करणारा काही दिवस जगणार. त्या माणसाने ज्योतिष्याला नमस्कार केला व तो बाजूला झाला. त्यानंतर एका आजारी माणसाने थाळ्यात अर्धा रुपया टाकून विचारले–"मला लौकर मरण येणार का?"

या खेपेस कवची जागची हललीच नाही. …नेक तऱ्हेचे प्रश्न विचारले. अर्जुन लक्षपूर्वक तो सर्व प्रयोग पहात होता. तो संध्याकाळी घरी परतला. रात्रभर तो विचार करीत होता व शेवटी काही तरी निश्चय त्याने केला. सकाळी तो ज्योतिष्याला जाऊन भेटला.

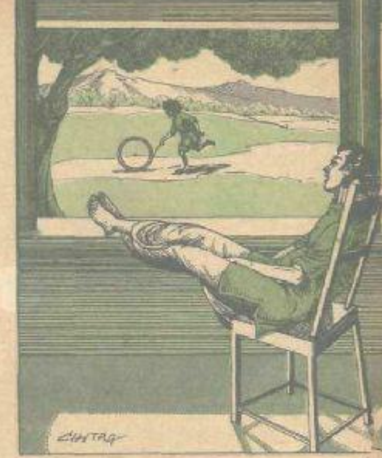
ज्योतिष्याने गोड शब्दात विचारले–"काय रे बुवा? तुला काय पाहिजे?"

"मी आपलं भविष्य विचारायला आलो आहे." अर्जुन म्हणाला.

"भविष्य विचारायची ही वेळ नाही. आतां कवची विश्रांती घेत आहे. तू सर्वांबरोबर तीन प्रहरी ये." ज्योतिषी म्हणाला.

अर्जुनने एकदा चौफेर नजर फिरवून पाहिली. त्याला स्थंडिलाशेजारी एक राहुटी दिसली. ज्योतिषी व त्याचे शिष्य त्याच राहुटीत रहात होते. त्या राहुटीची जागा बारकाईने पाहिल्यावर अर्जुनच्या मनातली शंका दुणावली.

अर्जुन घरी परतला आणि विचार करू लागला या ज्योतिष्याचे बिंग कसे बाहेर काढावयाचे? त्याचा मुलगा बाहेर अंगणात एक सायकलचे चाक काठीने ढकलीत चालवीत होता. ते पाहून त्याला एक युक्ती सुचली. त्याने आपल्या मुलाजवळून ते सायकलचे चाक मागून घेतले आणि दोन तीनदां चालवून पाहिले. नंतर त्याला

आपण आपल्या प्रयत्नात यशस्वी होणार, या गोष्टीची खात्री झाली.

त्या दिवशी तिसऱ्या प्रहरी अर्जुन आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन त्या ज्योतिष्याकडे गेला. गावकरी जमले होते. प्रश्नोत्तरे सुरू झाली. त्याची पाळी आल्याबरोबर अर्जुन कागदावर लिहून ठेवलेले चार प्रश्न ज्योतिष्याला दाखवून व थाळ्यात दोन रुपये टाकून म्हणाला–"काय हो, माझ्या प्रश्नाची उत्तरे देण्यापूर्वी हे सायकलचे चाक पलीकडे मला ढकलू द्या." असे म्हणत त्याने ते जोराने राहुटी आणि स्थंडिलाच्या मधून झाडीच्या बाजूला ढकलले.

चाक राहुटी आणि स्थंडिल यांच्या मधून जात असता लोखंडी सळईतली कवची उडाली.

अर्जुनच्या तोंडावर स्मित झळकले. ज्योतिष्याचे तोंड पांढरे फट्ट पडले. त्याने अर्जुनकडे करड्या नजरेने पाहिले.

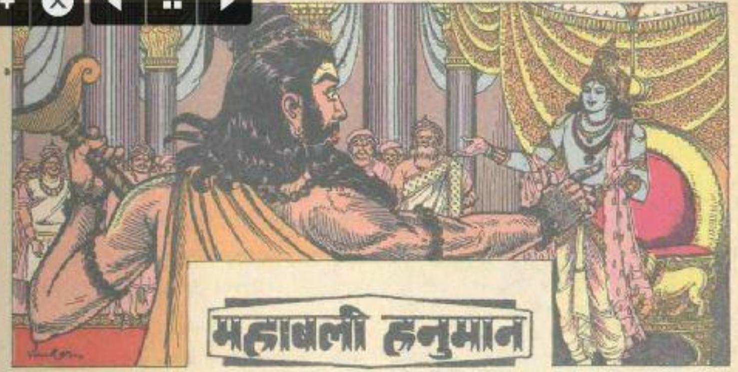
अर्जुनने हसत विचारले–"माझा पहिला प्रश्न आहे, सूर्य पूर्वेकडे उदय पावतो का? दुसरा प्रश्न आहे, लोखंडाहून कापूस हलका असतो का? तिसरा प्रश्न आहे, सोने पितळाहून जास्त किमतीचे असते का? आणि चवथा प्रश्न आहे, दंव हे विस्तवाहून थंड असते का? ज्योतिषी बुवा, मी थाळ्यात या चारही प्रश्नांची रक्कम टाकली आहे. तेव्हां माझ्या लहानशा सोप्या प्रश्नांची उत्तरे कवचीला विचारावी?"

परंतु कवची जागची हललीच नाही. ज्योतिषी व त्याचे शिष्य पळ काढण्याच्या विचारात होते. तेव्हा अर्जुनने आपल्या मित्रांना खुणावले. त्या सर्वांच्या चारी बाजूला वळे करून उभे राहिले.

नंतर [illegible] म्हणाला–"मित्र हो! आपल्या भोळेपणाच्या फायदा घेऊन हा ज्योतिषी लबाडी करीत होता. ही खरी कवची नाहीच. कागदाच्या लगद्याची बनवलेली आहे. एक काळा बळकट दोरा बांधून हा ती हलवीत होता. दोराचे एक टोक सळईच्या एका टोकाला बांधलेले आहे व दुसरे राहुटीत बसलेल्या एका माणसाच्या हातात आहे. लगद्याची ही कवची लोखंडाच्या सळईतून खाली उतरते तेव्हां तिला दोरा गुंडाळला जातो. राहुटीत बसलेला माणूस दोरा ओढतो तेव्हा कवचीवर येते व सैल सोडतो तेव्हा ती खाली जाते.

त्यानंतर स्थंडिल व राहुटी जाऊन पाहिल्यावर अर्जुन म्हणाला ते खरं असल्याची गोष्ट सिद्ध झाली. ज्योतिष्याने लबाडी करून जे पैसे मिळविले होते ते गावकऱ्यांना परत मिळाले आणि ज्योतिषी व त्याच्या साथीदारांना पोलीसांच्या हवाली करण्यात आले.

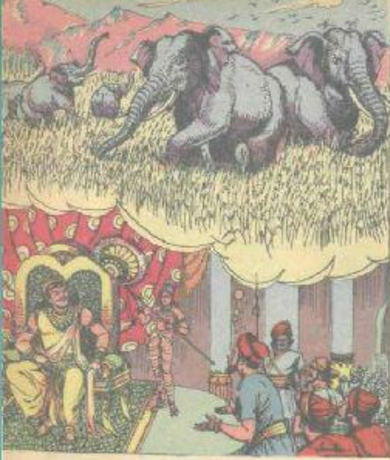

महाबली हनुमान

अयोध्येला राम एके दिवशी आपल्या मंत्रिवर्गाशी व सामंतांशी राज्यकारभारासंबंध मंत्रणा करीत असता विश्वामित्र ऋषी रागारागाने पाय आपटीत तेथे आले व म्हणाले–"रामा, तुझा जय असो! काशीपुरीचा राजा ययाती याने गर्वांध होऊन माझा अपमान केला आहे. त्या अधम राजाचे तू तावडतोब पारिपत्य कर. ही गुरूची आज्ञा आहे असे समज!" सांगून विश्वामित्र ऋषी जसे आले तसेच रागारागाने निघून गेले.

विश्वामित्र ऋषींची ती आज्ञा ऐकून राम धर्मसंकटात पडला. कारण ययाती राजा हा रामाचा एक सामंत राजा होता. काशी राज्याची व्यवस्था सुद्धा तो न्याय व नीतीनेच पहात असे. पूर्वी, विश्वामित्र ऋषींनी रामलक्ष्मणांना धनुर्विद्या शिकवून त्यात निष्णात केले होते. म्हणून रामलक्ष्मण त्यांना गुरु मानीत. तरी एका प्रजावत्सल, व नीतिधर्मपरायण राजाचा वध कसा काय करावयाचा आणि विश्वामित्रांच्या आज्ञेचा भंग तरी कसा करावयाचा, असा अवघड प्रश्न रामासमोर होता.

रामाने दरबार बरखास्त केला आणि एकांतात सुमंताला बोलावून घेऊन म्हणाला–"सुमंता! हा माझा व्यक्तिगत प्रश्न आहे. माझ्या हातून ययातीचा वध टळणे आता शक्य नाही. आम्ही दोघे द्वंद्वयुद्धच करणार त्यामुळे प्रजेची तशी जास्त हानी होणार नाही. राम तुझा वध करायला येत आहे.

अगदी असा निरोप ययातीकडे पाठव." रामाने स्थिरचित्ताने ही गोष्ट सुमंताला सांगितली.

घडलेली गोष्ट अशी होती: काशी राज्यातील प्रजेने राजाकडे आपले गाऱ्हाणे नेलं होतं की, जंगली हत्ती व इतर रानटी श्वापदे सरहद्दीवरच्या गावात शिरून प्रजेला फार त्रास देत आहेत. म्हणून त्या श्वापदांना ठार करण्यासाठी ययाती शिकारीला निघाला. त्याच वेळी विश्वामित्र ऋषी त्याच बाजूला येत होते. शिकार करायला निघालेल्या राजाचा रथ वेगाने जात होता. म्हणून विश्वामित्र ऋषी समोरून येत असलेले राजाच्या लक्षात आले नाही व तो रथातू[illegible] वगैरे करू शकला नव्हता आणि शिकारीच्या नादात पुढे निघून गेला.

तो आपला फार मोठा अपमान आहे, असे विश्वामित्र मुनींना वाटले. "रथातून उतरून मला नमस्कार न करता तो गेला. आपला त्याने जाणून बुजून अपमान केला. तेव्हां या ययातीला त्याबद्दल चांगली शिक्षा देवविली नाही तर मी नावाचा विश्वामित्र नाही." अशी स्वत:शीच प्रतिज्ञा करून मुनी सरळ रामाकडे गेले.

हेरांकरवी ही बातमी ययातीला कळली केवढी मोठी चूक झाली, या बद्दल ययाती दु:खी मनाने पश्चात्ताप करू लागला. ययातीच्या बायकोचे नाव यशोधरा होते. त्या दंपतीला चंद्रांगद नावाचा एक मुलगा आणि चंद्रमुखी नावाची एक मुलगी होती. त्या कुटुंबाची रामावर फार भक्ती होती. नकळत घडलेल्या त्या चुकीबद्दल दु:ख करीत सर्व बसले होते.

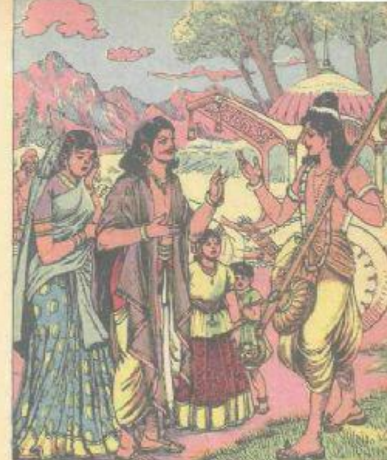
काही वेळाने ययाती एकदम उठून उभा राहिला व म्हणाला–"मी रामाच्या पायावर स्वत: जाऊन लोटांगण घालतो आणि निरपराध असल्याचे सांगून त्याच्याजवळ विनंती करतो की दयेची भीक घाल."

ययाती राजा सकुटुंब सपरिवार अयोध्येला निघण्याच्या तयारीत असतां नारद [illegible] राहिला हसू लागला. म्हणाला–"भोळ्या राजा! एकाएकी कोसळलेल्या संकटामुळे तुझा विवेक नष्ट झाल्यासारखा दिसतो आहे. एकवचनी एकबाण असा राम आज तुझा वध करणार हे निश्चित समज! विचार करायला तुझ्याजवळ वेळच कोठे आहे? तू लगेच नीघ आणि अंजनादेवीच्या आश्रमात जाऊन तिच्याजवळ अभयदान माग. हनुमान तिचा मुलगा आहे, तो तेथेच आहे."

ययातीला नारदाने दिलेला सल्ला पटला. तो अंजनादेवीच्या आश्रमाकडे धावला. अंजनादेवी नुकतीच ध्यानावस्थेतून उठली होती. तिच्या कानावर आर्तनाद पडला–"अंजनीमाते! मी तुझ्या पायाजवळ शरण मागायला आलो आहे. माझं रक्षण कर. मला अभयदान दे!" आणि त्या पाठोपाठ समोर ययाती राजा दिसला. त्याचे सर्व अंग भीतीने थरथर कापत होते.

"बाबा रे! भीती कसली? मी तुला अभयदान देते. माझा मुलगा हनुमान आहे ना, त्याची शपथ घेऊन सांगते, तुझ्यावर कोणतेही संकट येणार नाही." या शब्दात अंजनेने ययातीला अभयदान दिले.

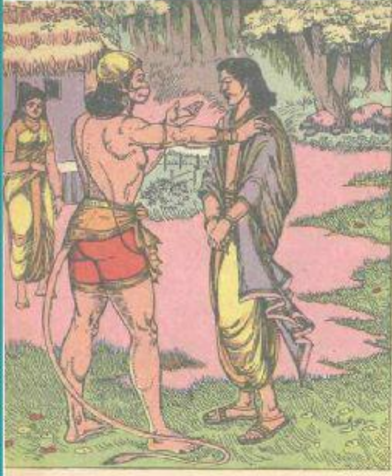
त्याच वेळी हनुमान गंधमादन पर्वतावरून परतला. ययातीने मायलेकांना साष्टांग नमस्कार केला आणि म्हणाला–

"माझ नाव ययाती, मी काशीराजा. रामावर माझी भक्ती आहे. माझं रक्षण तुमच्या शिवाय कोणी करू शकणार नाही." त्याने कापऱ्या आवाजात निवेदन केले.

हनुमानाने ययातीला दोन्ही हात धरून उभे केले व म्हणाला–"राजा! आतांच नाही का माझ्या आईने तुला अभयदान दिले! मग भ्यायचे कारणच काय? आईने दिलेल्या वचनाप्रमाणे मी देखील तुला वांचविण्याची प्रतिज्ञा करतो."

तेव्हा ययाती म्हणाला–"अरे हनुमंता! आतां मी काय सांगू? राम निष्कारण माझा वध करायला निघाला आहे रे!" असे सांगून ययातीने घडलेले वृत्त सांगितले.

हनुमंताने सर्व शांतपणे ऐकून घेतले. अंजनीमाता म्हणाली–"केवढी मोठी चूक झाली? मी माहीत नव्हते म्हणून अभय-दान दिले." ती विचारात पडली.

तेव्हा हनुमान मातेला म्हणाला–"आई! काळजीत पडण्यासारखे काहीच घडले नाही! आर्त लोकांना मदत करण्यापेक्षा श्रेष्ठ धर्म कोणताही नाही. या ययातीला मी जिवंत असेपर्यंत कोणत्याही प्रकारचा त्रास होणार नाही!" ययातीला हनुमंताने स्वमुखाने दिलेल्या वचनाची गोष्ट सर्वांस कळली. अयोध्येलासुद्धा ती बातमी पोचली. रामाने सुद्धा ती गोष्ट ऐकली. सीतेच्या काना-पर्यंतही ती बातमी पोचली.

अंत:पुरात [illegible] सीतेने यशोधरेला दोघां मुलांना घेऊन येताना पाहिले. यशोधरा केविलवाण्या स्वरात ओरडली– "माते जानकी! भिक्षा मागते आहे! पतीची भिक्षा घाल मला!"

"बाई! तुझा पती हनुमंताच्या आश्र-याला गेला आहे, व सर्व प्रकारे निर्भय स्थितीत खुशाल असल्याचे ऐकते. आतां त्याला कसलेही भय नाही, तू निश्चित रहा. तू मुलांना घेऊन येथेच माझ्याकडे रहा." असे सांगून सीतेने त्यांना अंत:पुरात आदरपूर्वक बोलावून त्यांच्या राहण्याची उत्तम सोय करून दिली. दोघां मुलां-बरोबर सीता गप्पागोष्टीत रंगून गेली. आपल्याला तशी गोड मुलं असती तर किती बरं होईल असं सीतेला वाटलं. त्या मुलांना पाहून अपत्य असावं असे सीतेला वाटलं.

राम धनुष्यबाण घेऊन ययातीचा वध करण्यासाठी पायीच निघाला. त्याच्या पाठोपाठ त्याचे तिघे भाऊ, मंत्री व इतर लोक निघाले. रामाच्या शिवाय आणखी कोणाच्याही हातात शस्त्र नव्हते.

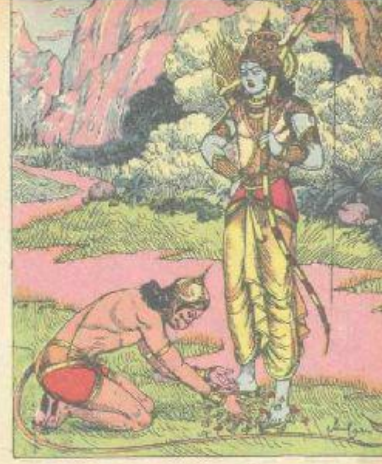
रामाला येत असलेला पाहून त्याच्या स्वागतार्थ जे काही कर्तव्य होते ते सर्व हनुमानाने केले. त्याच्या वाटेवर फुले अंथरली.

[illegible] कून उभा राहिला व म्हणाला–"प्रभो! ययातीवर आपला अनुग्रह असू द्यावा! तो निरपराधी आहे. निर्बलाला शिक्षा करणे आपल्याला आवडत नाही. मी त्याच्या वतीने विनवणी करीत आहे. मला क्षमा करा!"

रामाला राग आला. म्हणाला–"मला उपदेश करण्यालायक तू शहाणा झालास नाही का?" असे म्हणत रामाने त्याला लाथ मारली. ती लाथ लागताच हनुमान आनंदित होऊन म्हणाला–"जे चरण लागल्यावर दगडातून शापमुक्त होऊन अहिल्या एक पतिव्रता स्त्री म्हणून प्रसिद्ध झाली, त्या पादस्पर्शाने माझा देह सर्वदा धन्य झाला. आतां माझ्या शरिरात अपूर्व शक्तीचा संचार झाला आहे."

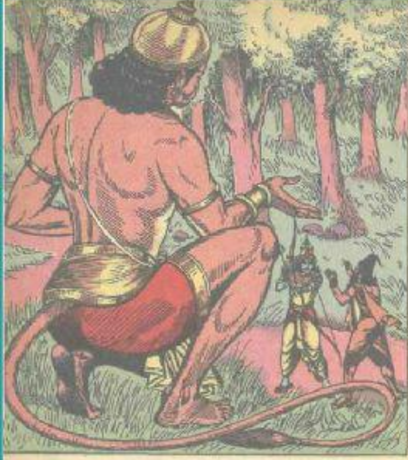
आता मात्र राम फारच संतापला. म्हणाला–"कायरे माकडा! माझ्या खुशा-मदीच्या या सर्व गोष्टी सोड आणि ययातीला माझ्या समोर उभा कर. गुरूच्या आज्ञेचे मी पालन केले पाहिजे. मी त्यासाठी इकडे आलो आहे!"

"रामा! तुझ्या गुरूची आज्ञा किती अन्यायपूर्ण आहे, हे समजून घेण्यापूर्वीच तू एका भोळ्याभाबड्या भक्ताचा वध करायला आला आहेस. आईने दिलेल्या वचनाचे पालन व्हावे म्हणून मी ययातीच्या

रक्षणासाठी उभा आहे. तेव्हा प्रथम तू माझा वध कर आणि नंतर ययातीच्या समाचाराला जा." असे गंभीरपणे बोलून हनुमान उभा राहिला. त्या पाठोपाठ हनुमंताचा देह वाढू लागला आणि त्याच्या देहातून प्रकाशाची किरणे चारी दिशांना पसरू लागली.

ते पाहून राम म्हणाला–"तू इतका मोठा झाला आहेस का? तू काय एक वानरच तर आहेस असे मला वाटले होते. परंतु माझ्या समोर युद्धाला उभा राहण्या इतका शूर पराक्रमीसुद्धा तू असशील याची कल्पना मी केली नव्हती." राम हे शब्द हनुमानाची हेळना करीतच म्हणाला होता.

"रामा! तो सर्व तुझ्या चरणांचाच प्रताप आहे, असे मी आतांच नव्हते का म्हटले?" हनुमान म्हणाला.

रामाने धनुष्य धारण केले त्याच्यावर बाण चढविला. हनुमानाने आपली शेपटी लांब केली आणि ती आपल्या देहाच्या चारी बाजूला गरगर फिरवू लागला. रामाने सोडलेली सर्व अस्त्रे हनुमानाच्या शेपटीत अडकून दूर पडू लागली. त्या वेळी विश्वामित्र मुनी सुद्धा त्या जागी येऊन पोचले.

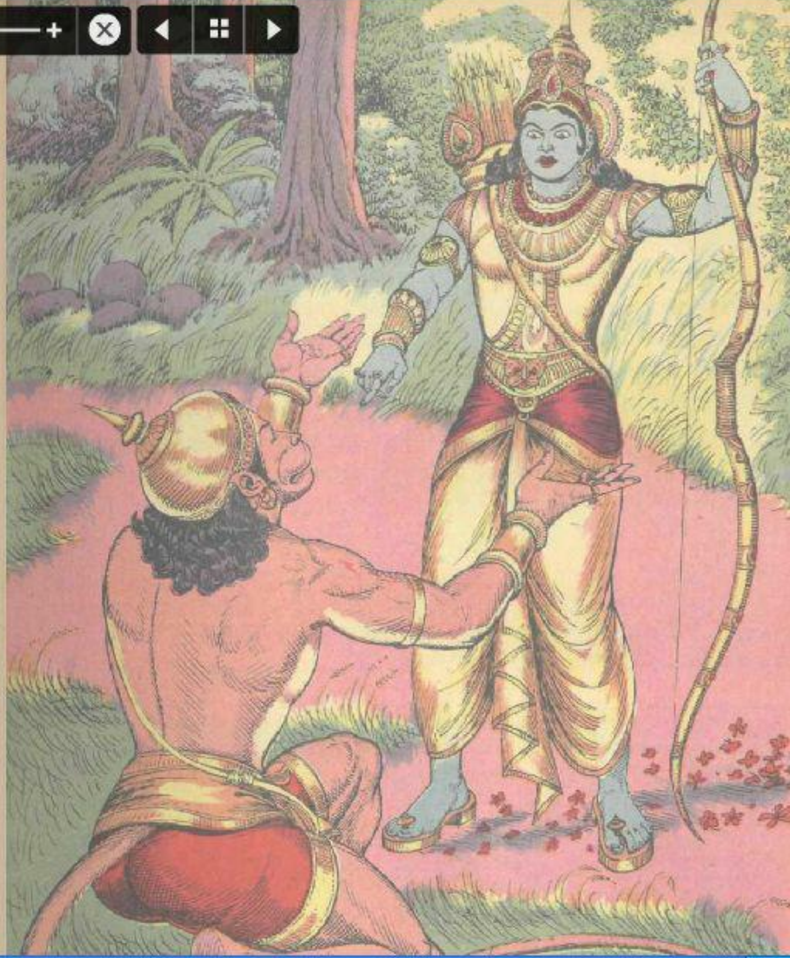
रामाच्या प्रत्येक अस्त्राबरोबर हनुमान आपला देह वाढवीत होता आणि त्याचा देह कल्पनातीत वाढतच गेला. रामाला वर आ[illegible] हनुमानावर बाण सोडावा लागू लागला. तेव्हा हनुमान वीरासन घालून बसला व म्हणाला–"रामा! आता तुला बाण सोडणे थोडे फार सोपे जाईलसे वाटते!"

राम ते ऐकून अकस्मात् उग्र रूप धारण करून म्हणाला–"आतां हा मी शेवटचा बाण तुझ्या हृदयाचा नेम धरून सोडीत आहे. त्याबरोबर तुझे काम संपेल व माझं ही संपेल." असे म्हणत रामाने एक अर्धचंद्राकृती बाण काढला.

तेव्हा विश्वामित्र धावत समोर येऊन रामाला म्हणाले–"रामा! आता तू युद्ध बंद कर आणि प्रसन्न चित्ताने तू हनुमानाला आशीर्वाद द्यावा अशी माझी इच्छा आहे. हे सर्व पाहिल्यावर माझा होता नव्हता तो सर्व अहंकार नष्ट झाला. शिवाय ययातीचा काही दोष नव्हता."

राम मान खाली वांकवून म्हणाला–"नाही गुरुवर्य! अजून माझे अस्त्र उर-लेलेच आहे. आपल्या आज्ञेचे पालन करतो. मला थांबवू नका!"

रामाने ते अस्त्र धनुष्यावर ठेवले आणि हनुमानाचा नेम धरून म्हणाला–"हनुमंता! या माझ्या रामबाणाचा नेम तुझ्या हृदयावर लावला आहे. अजूनही तू आपला अहंकार सोडून ययातीला

माझ्या समोर उभा कर आणि रामाचा दास म्हणवून घे!"

हनुमान म्हणाला–"मी तेव्हा होतो, एव्हा आहे आणि सर्वदाच रामाचा स्वामिभक्त दास राहिलो आहे! एकाला शरण देऊन नंतर तुला सोडून दिल्याने क्षुद्र झालेला मी तुझा दास होण्यालायक राहिलो नाही. तुझाच थोरपणा कमी होत आहे. तू लवकर आपला रामबाण सोड, मी तुझ्या बाणाचे हृदयपूर्वक स्वागत करतो." असे म्हणत हनुमानाने दोन्ही हातांनी आपली छाती फाडून अस्त्र धरले.

रामाने बाण सोडला. तो बाण हनुमंताच्या हृदयाला लागला खरा परंतु त्यात अदृश्य झाला. तेव्हा हनुमंताची छाती दैदीप्यमान दिसू लागली व तिच्यात रामाचे रूप दर्शन झाले. सर्व ते दृश्य निश्चेष्टपणे पहात उभे राहिले.

रामाने धनुष्य खाली ठेवले व म्हणाला–"हनुमंता! तू अजेय आहेस! मीच हारलो!"

तेव्हा [illegible] छातीवर ठेवलेले हात काढून घेतले. त्या पाठोपाठ छाती पूर्वी होती तशी बंद झाली. हनुमान म्हणाला–"रामा! यात जय कोणाचा व पराभव कोणाचा? तुझे अस्त्र माझ्या हृदयात सर्वदा वास करणाऱ्या तुलाच मिळाले. तूच ग्रहण केलेस. ते तुझ्यातच लीन झाले. त्यात माझा असा काहीच पराक्रम किंवा प्रताप नव्हता." असे म्हणत हनुमानाने लवून नमस्कार केला.

विश्वामित्र मुनी पुढे आले व हनुमानाला जवळ ओढून त्याच्या पाठीवर शाबासकी देत म्हणाले–"हनुमंता? तू शरणागताचे रक्षण करण्यामध्ये रामासारखाच आहेस. त्याच बरोबर तू प्रतिज्ञेचे पालन करण्यात ही रामासारखाच आहेस. म्हणून तू वीर म्हणून सर्वदा ओळखला जाशील. महाबली हनुमान हे नाव सार्थक झाले."

नंतर रामाला, सीतेला वंदन करून व त्यांचा निरोप घेऊन हनुमान गंधमादन पर्वतावर गेला व तेथे तपश्चर्या करू लागला.

उपकाराची फेड

मणूरचा युवराज यशोधर्म हा आपल्या मित्रमंडळींबरोबर एकदा शिकारीला जंगलात गेला.

युवराजाला एक सुंदर हरण दिसले. तो घोड्यावरून खाली उतरला आणि हरणाला मारायला त्याने धनुष्यावर बाण ठेवून नेम धरला. हरण विद्युत्-वेगाने धावले व निसटले. युवराज त्या हरणाचा पाठलाग करीत दूर गेला व आपल्या मित्रमंडळींच्या दृष्टीआड झाला.

तो दमला होता व त्याला तहान लागली होती. त्याला एक स्वच्छ ओढा वहात असलेला दिसला.

पोहायला म्हणून त्याने पाण्यात उडी टाकली. पण पाण्याची ओढ इतकी होती की तो स्वतःला सावरू शकला नाही. तो धबधब्यातून खाली खडका-वर कोसळणार इतक्यात एका तरुण मुलीने एक वेल टाकून त्याला वाचविले.

ती एका ब्राह्मणाची मुलगी होती. उपकाराची फेड म्हणून तो तिला अनेक वस्तू भेट म्हणून देऊ लागला. तिने त्या सर्व भेटींची गरज नसल्याचे सांगून तिला भेटीची गरज असेल तेव्हा कळवीन असे सांगितले.

कित्येक वर्षे लोटली. त्या ब्राह्मणाच्या मुलीचे मथुरेच्या एका पुजाऱ्याशी लग्न झाले.
यशोधर्म राजा झाला.

हूणांनी माळवा प्रदेश जिंकून तेथे ते ठाण घालून बसले. त्यांचा सेनापती मिहिरगुल मधून मधून हल्ले करी व गावांना व नगरांना आगी लावी आणि प्रजेची कत्तल करी.

हूणांनी मथुरेतील एका देवालयाचा ध्वंस केला. त्या देवळाच्या पुजाऱ्याशी त्या ब्राह्मण कन्येचा विवाह झाला होता. पुजाऱ्याबरोबर त्याच्या बाय-कोला व मुलीला सुद्धा हूणांनी अटक केली.

पुजाऱ्याची मुलगी फार सुंदर होती. तिच्याशी लग्न करून दिल्यास तिच्या आईवडिलांना सुटका मिळेल असे हूणांचा सेनापती म्हणाला.

त्या गोष्टीस पुजाऱ्याने, त्याच्या बायकोने आणि त्यांच्या मुलीने नकार दिला. पुजाऱ्याच्या बायकोने एका माणसाकरवी यशोधर्माकडे निरोप पाठविला की वचन दिलेली भेट म्हणून हूणांशी युद्ध कर.

यशोधर्म लगेच ससैन्य आपल्या काही मित्रांसह हूणांचं पारिपत्य करण्यासाठी चालून आला. त्याने हूणांचा पूर्ण पराभव केला आणि अपूर्व विजय मिळविला.

आपला प्राण एकदां ज्या स्त्रीने वांचविला होता तिला अटकेतून सोडविण्यासाठी तो गेला असता ती मृतावस्थेत पडलेली होती. राजाला त्याचे फार दुःख झालं, परंतु तिच्या मृत्युसमयी का होईना, तिच्या ऋणाची फेड करू शकल्याबद्दल त्याच्या मनाचे समाधान झाले.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एक माणूस शर्ट शिवविण्याच्या विचाराने कापड विकत घेऊन शिप्याकडे गेला आणि शर्ट शिवून द्यायला सांगितलं. शिप्याने कापड माप घेऊन पाहिले व म्हणाला–"साहेब, शर्टाला हे कापड नाही पुरणार."

तो माणूस दुसऱ्या शिप्याकडे गेला. तो शिपी म्हणाला–"हे शर्टाला पुरेल, दोन दिवसांनी येऊन घेऊन जा."

दोन दिवसांनी तो माणूस शिप्याकडे शर्ट आणायला गेला. शिप्याचा मुलगा त्याच्याच कापडासारख्या कापडाचा शर्ट घालून खेळत होता. शिप्याकडून शर्ट घेऊन त्या माणसाने अंगात घालून पाहिला. शर्ट बरोबर होता.

त्यानंतर थोड्या दिवसांनी पहिला शिपी त्याला दिसला तेव्हां त्या माणसाने त्या शिप्याला विचारले–"काय रे, तू तर कापड पुरणार नाही म्हणाला होतास? परंतु दुसऱ्या शिप्याला मी तेच कापड दिले आणि त्याने त्या कापडात माझा शर्ट शिवलाच आणि उरलेल्या कापडात आपल्या मुलाला सुद्धा एक शर्ट शिवून घेतला. तुला याविषयी काही म्हणावयाचे आहे का?"

"त्या मुलाचे वय काय होते?" पहिल्या शिप्याने विचारले.

"सहा वर्षे!" तो माणूस म्हणाला.

"मग बरोबर! माझ्या मुलाला बारावं वर्ष चालू आहे!" पहिला शिपी उत्तर देऊन मोकळा झाला.

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी मद्रास ६०००२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० एप्रिल १९७८ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल मे १९७८ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

फेब्रुवारी महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "खुळी भावना"

नांव: **विजय रामदास धामणे,** घ. न. ५२६, माळीगल्ली शिंदेवाडा, पिंपळगाव, नासीक